

I
6973

EDUCAȚIUNEA NATIONALA

DE
M. B. CALLOIANU

FASCICULA 1

„Poporul, cu cea mai bună
scoală, e cel dinaintău din
lume, de nu este, azi, va fi
mâine.”

(Judez Buzău)

CRAIOVA

TIPO-LITOGRAFIA NAȚIONALĂ RAILIAN ȘI IGNAȚ SAMTEA

Biblioteca Centrală
Regională Craiova

889

EDUCAȚIUNEA NATIONALA

DE

M. B. CALLOIANU

FASCICULA 1:

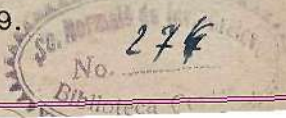
Educațiunea modernă și națiunea
Lume nouă, școală nouă.

CRAIOVA

TIPO-LITOGRAFIA NAȚIONALE RALIAN ȘI IGNAT SAMITCA

1889.

EDUCATIUNEA MODERNA ȘI NAȚIUNEA

Părți din o conferință publică de la 10 Martiu 1889 la Atheneu.

.....
Și temerea mea crește când cuget că pe lângă toate păcatele de care este urmărit un biet conferențiar, de unul mai ales cred că n'am să scap: păcatul profesiunei, al meseriei: *dăscălirea*; dascălul dăscălind pe școlari toată ziua, și inchipuiește că și seara cată să dăscălescă un public ales și numeros, și cade automatic în acel ton monoton, dogmatic, didactic—unii îi zic *academic*, alții îi zic *universitar*—dar toți îl cunosc dupe uritul acela care aburează din lecțiunea unui profesor de clasă, ori dintr'o declamare impoșnată, ori dintr'o predică bisericească, și din care să încarcă greu atmosfera de *soomnoreală*, fuge lumea, te lasă singur—cum să întempla să rămână chiar Luther, prea elocintele doctor theolog Luther, care deși avea darul să entusiasmeze mulțimea, dar, alte ori, când

să apuca să propoveduiască mai tare *ex cathedra*, să pomenească mai cu niminî dinaintea lui, plecau toţi (afară de cei adormiţi) şi atunci zicea el că diavolul îi joacă asemenea comedii, că are pe diavol, în spate, în *cathedră*. N'aşi fi voit să mă însoţescă şi pe mine de astă dată (nu diavolul, căci azi cine mai crede în diavoli, dar) uritul acela de care ne fu vorba, de respect pentru public cui să cuvine altă mulţumire de cât aceea de un bun somn filosofic, de respect şi recunoştinţă pentru demni patroni ai atheneului, cari au dat ştiinţei un sfânt locaş, în care să pot azi aprinde atâtea candelă luminaătoare de adevăr pentru toată lumea.

Iată de-ce încep cu fior să conturez un mic tablou filosofic de mişcarea ideilor ştiinţifice în secolul nostru, al XIX-lea, (de sigur mai puţin plăcut de cât secolul al XX-lea de Robida) şi acest tablou e menit să vă arate strînsa legătură ce este între şcoală şi societate, între educaţiune şi naţiune, căci este firesci să cunoaştem mai întâiu educaţiunea modernă, care e comună orî-cărui popor civilizat şi apoi să deducem de aci educaţiunea naţională, care s'ar cuveni Românilor.

Filosofia contemporană, care este ore-şi-cum icóna cugetărei omeneşti în tot ce secolul nostru are mai nalt, ne îndreptăză mintea şi lucrarea asupra mai

multor idei nouă despre univers şi despre om.

Macrocosmul, adică pe româneşte, universul mare, ne desveleşte horizonţuri din ce în ce mai întinse, spaţiul înfinit în timpul nemărginit, şi cugetarea noastră a crescut şi creşte tot mereu în cât se poate defini o sferă vastă, imensă, infinită al cărui centru e peste tot, circumferinţa nici unde ¹⁾.

Astronomia, înlocuind astrologia întunecosului trecut, şi întemeiată pe mecanica şi dinamica cerescă prin ajutorul tele-scopelor şi al matematicelor şi al metodei deductive, ne desfăşură din simple numere aritmetice — una şi cu una fac două — (*numeri regunt mundum*), şi din simple linii geometrice, — o dreaptă şi o curbă, — ne desfăşură arhitectura miraculoasă a lumii (kosmos—mundus) cu toată geneza sistemelor solare, în perpetua mişcare a materiei atomice, din o primă nebuloasă orî pânză de ceaţă în stare de formare acum vre-o sută de milioane de ani şi apoi iarăşi până la finitul lumii şi stingerea vieţii şi prefacerea totului iar într'un rece chaos, (fiţi pe pace!) de azi înainte cam o sută şaizeci de milioane de ani, ⁽²⁾ . . . şi iată ce idei avem de rotirea luminilor cereşti în înfinit!

Nişte atari incunoştiinţări pornite de la un Képler, Copernick, Tycho-Braché, Galileu, Descartes, Pascal, Newton, Euler, Huygens, Fontenelle, Laplace, Herschell, Levérrier, răspândesc alte elemente de cugetare în

¹⁾ Vezi nota la fine. — ²⁾ Nota la fine.

domeniul public de cât bolta cerească a lui Thales, Anaxagoras, Empedocles ori Ptolomeu, cari urzeau lumea în câte-va sute de ani, ori mai ales de cât visurile apocaliptice ale Evreilor, cari scoteau lumea din vîzduh în şapte zile!

Microcosmul, sau universul mic, cum numesc filosofi pe om, astă ființă efemeră care pricepe atâtea din câte au fost și câte sunt, astă făptură atât de mică care înțelege lucruri atât de mari, ăst microb microscopic pierdut pe un punct negru din spațiu — pământul — ăst om n'a scăpat nici el de a fi supus scalpelui și microscopului, spre a ne desveli țesătura vieții în urzela dedalică a myriadelor de celule clocotinde ale ființei sale într'un singur corp numit *individ* și apoi încorporarea acestor indivizi ori ființe asemănate într'un alt organism viu: *societatea*, a cărei formă mai împlinită și de pe urmă, este *națiunea*.

Și ne-a fost dat să asistăm la spectacolul care ne înfățișează drama vieții, din nașterea de la sine! (orî nu) a miciei celule organice, un bobuleț de viață, o moleculă abia zărită în microscop, din protoplasma primitivă (cum zice naturalistii) un *Proteu*, acel zeu mythologic care își iea miî de chipuri și de forme, este baccil, bacteriū și infuzoriū, polyp, insect, șopărlă, cu toată familia ei, — broscoiū, cu toată familia lui, — șarpe, pește, sburătoare, apoi patruped și patrușman, adică maimuțoi și anthropoid său

măimuşoiu—om, de pe timpul când omul servea de ofiţer în cavaleria măimuşelor, (cum zice Darwin), şi ajunge apoi a fi şi om: negru, galben, roşu, a-rămiu, alb şi tot proteu, un fel de actor zglobiu, spiriduş viu, jucând cu risul pe buze drama vieţii pe astă scenă mare de lacrimi: pământul,—drama vieţii, a cărei acţiune tristă este *lupta pentru existenţă*, ale cărei tablouri sunt feerice: cutremuri, cataclisme, vulcani, ardicături de munţi, scufundături de terenuri, revărsături de mări, abisuri (cum ne arată epocile geologice), ale cărei acte sunt deseori înfiorătoare: vegetaţiunii întregi cari dispar sub pământ şi ard, generaţiunii întregi de animale care se înghit unele pe altele, o rasă care absoarbe pe alta, popoare întregi spulberate în vânt, hordii măcelăritoare pustiind lumea, şi apoi: republici, regate, imperii, cadaverizate şi îngropate în negurimea timpurilor, din cari abia rămâne câte un trist monument sau câte o amintire întunecată,—credinţe, da-tine, religii mari înlocuite, batjocorite sau preschimbate în idei şi sentimente mai noi, şi în vâltoarea această de patimi şi suferinţe, în cari moartea 'şi are ultimul cuvânt,—*pe când totul se transformă dar însă nimic nu pier*e—o putere tainică care ne împinge să mergem, dar să mergem, tot înainte, fără să ştim de-ce, de unde venim şi încotro tin-dem—dar tot să mergem: este legea *evoluţiunii* şi tot mai spre bine—e legea *progresului*—şi tot lu-

minând înainte-ne calea civilizațiunei: este *menirea omenească*.

Spectacolul este uimitor, dar mai uimitoare e mintea noastră care a descuiat aste porți misterioase ale naturei, care a liberat pe om prin atâtea descoperiri, a pătruns atâtea secrete adânci ale fericirii noastre de pe pământ în așteptarea celei *de dincolo* de mormint, care a putut să asigure, prin atâtea cuceriri științifice asupra naturei, condițiuni mântuitoare de nevoi cumplite și de greutate și de dureri cari apăsau rău și nimiceau pe primii locuitori ai globului nostru.

Civilizațiunea, bine-făcătoarea omenirii, nu este oare ea cuprinderea meșteșugită a puterilor naturei întoarse în folosul vieții, tot în luptă cu natura — viață mai de mult tot învinsă, azi mereu învingătoare — ajungând din ce în ce a fi stăpâna, și împlinind zisa lui Bacon: *știința este puterea* — căci puteri sunt ajutoare omului atâtea invențiuni: tipografii, busole, mașini, drumuri de fier, vapoare, telegrafe, telescoape, telefoane, ca să numim pe cele foarte mari. Expozițiunea universală din Paris vă va face în scurt să admirați în bazarul său cosmopolit atâtea minuni vechi și noi ale civilizațiunei.

Dar ce este mai admirabil și mai prețios de cât toate astea, fără îndoială, este acea metodă pe care apucând azi știința spre adevăr și progres, ne asigură de viitor, ne prepară alte descoperiri științifice,

mult mai mari de cum au fost și puterile aburilor de la Papin la Fulton, și puterile electricității de la Franklin la Edison, și telegrafia toată, și apropierea distanțelor pentru mers și vorbă. Nu vedem noi azi chiar pe lângă descompunerea culorilor și sunetelor, noi minuni ale experiențelor unui Helmholtz sau Mairet dar analiza și sinteza chimică cât au înaintat de la un Lavoisier și Dumas până la Würtz, Berthelot, Schützenberger? dar studiile asupra vieții sau fiziologia prin Claude Bernard, Virchow, Beaunis, Paul Bert? dar anatomia, patologia și medicina toată, de care n'ar mai rîde azi un Molière? dar, știința fosilelor (de la marele Cuvier)? dar științele naturei, nu pe clasificări descriptive, însă pe legi evoluționiste (cu Lamarck, Darwin, Haeckel și P. Giard), dar anthropologia (cu Broca, Lubbock, Quatrefages, Thompson), dar toată știința despre om și pământ (vezi Alfred Maury și marele Humboldt), dar mai în urmă de toate apoi: *istoria universală*, care nu mai poate fi azi de cât tot știință experimentală (dupe un Th. Buckle, Taine, Curtius, Mommsen), căci înțeleasă în înțelesul lor, se întemeiază numai pe o metodă experimentală în cercetarea faptelor, în coordonarea lor analogică și logică, în determinarea legilor cari le predomină și guvernă, din cauza climei, apei, pământului, tuturilor însușirilor strămoșești și tradițiunilor și, prin urmare, mai încape azi îndoială că este o știință în adevăr-

ratul cuprins al cuvântului, adică un sistem (rînduire și legiuire) de cunoștințe asemănate și de același fel, care reiasă din fapte sigure, să leagă împreună prin aceleași cauze, produc dar aceleași efecte (în-țoemai ca și experiența din fizică de mii de ori repetată rezultă tot aceiași) și din toate aste fenomene ale vieții nasc niște legi hotărâte, neînlăturabile, neîvinse, generali, legi ale materiei organice asemenea celei neorganice, ajungând să ne arăte că natura toată este croită în condițiuni anumite și eterne.

Mai poate azi crede cineva că istoria este bazmu, sau chonică sau lux oratoric? Mai are azi astă sciință numai doi ochi, geografia și chronologia, (cum să zicea odinioară) sau din contră, este un Argus cu sute de ochi, ai geologiei or studiul terenelor în carei zac osămintele omenești, ai archeologiei ori cercetările asupra uneltelor, vaselor, giuvaerelor din vechimea cea mai depărtată, ai phrenologiei ori măsura fălcilor și căpăținilor ântâilor bimanii cufundați în stratele pămîntesci, ai epigrafiei ori citirea scrierilor pe lespezi în carei adevărul a rămas până azi împietrit și același, ai numismaticei ori cunoașterea monedelor, etc.... și toate aste științe ajutătoare istoriei n'au de scop oare cercetări mai exacte, reali și sigure despre trecutul omeneirii și toate împreună nu lucrează oare întru dovedirea faptelor, cum au fost, întru cunoașterea legiuierei lor, înlocuind întemplantarea oarbă

prin știința cauzelor care au dat la iveală atâtea lucruri în atâtea secolii; în fine sociologia, (dupe Auguste Comte, Stuart Mill. Humboldt, și mai ales H. Spencer), ce este alt decît istoria comparată a tuturor fenomenelor care se ved azi pe toată întinderea hemisferelor pămîntesci, și urmînd tot pe astă methodă experimentală, pune sub ochi și la îndemână tot ce se petrece acum în legătură cu tot ce a fost și altă dată, devine statistica luminoasă și legiuirea comparată a tuturor faptelor vieții omenești (de la sîlbaticul piele-roșetică până la frumosul caucasian) și arată: porniri, instincte, credințe, datine, religiuni, apucături ale sîngelui și neamului, din apă, climă, sol, și toate acestea le lămurește în chip natural? Niște atari idei nouă nu ne-au schimbat modul nostru de a vedea natura, viața, societatea și chiar națiunea? ?

Din toate cele spuse până acum, noi tragem două mari învățăminte:

Ântaiul, că lupta pentru existență se înarma până în prezent numai de puterile naturii, carei asigura triumful celor mai tari prin pozițiunea geografică, prin avuții pămîntesci ori alte însușiri de moștină sau neam, cu precădere asupra popoarelor vecine; iar că din contră astăzi, în timpul nostru, în secolul științelor, totul s'a schimbat: lupta pentru existență își împrumută puteri nouă dela știință, carei azi dă spor în creșterea populațiunei, veniturilor econo-

mice, averilor, producerei și mijloacelor de tot felul, preparând prin aceasta tăria, mărirea și gloria națională.

Națiunile, într'adevăr că în lupta lor încordată pentru agonisirea puterilor de viață și pentru întinderea suprafețelor ce doresc să împoporeze în înmulțirea lor, își mai trag și azi câte o măciucă în cap, ca să i'și lărgească locul sub soare; însă orî cât înaintează în arta măiastră de ucideri și măceluri omenestî, cu greu ajung ca, prin rezel, să se distrugă una pe alta, să se stărpească orî șteargă de pe fața pămîntului; dar prin minarea economică, astă nouă formă de cucerire nimicitoare a timpurilor moderne, națiunile azi se pîtrund, se absorb, se înlocuiesc tainic una pe alta și numai și numai prin concurența... științifică.¹⁾

Românilor nu le-a lipsit nimic de la natură, în astă luptă pentru viață, nici apă, nici pămînt, nici climă, nici mai ales însușiri de rasă, arianismul lor fiind de două orî probat și prin Daci și prin Romani și prin tipul lor: frumusețe, făptură, craniu dezvoltat, creier împlinit, vioiciune și istețime a minței, mari puteri, cari l'au păstrat pe Român nu numai în partea țerilor dunărene, dar până în Pind și Albania, până în mijlocul Greciei, lângă Atena, până în Istria, la miază-zi; iear la miază-noapte: în toată Transilvania și Bucovina, pe unde a mai romanizat mereu în jurul său pe Sîrbi și Bulgari, în

¹⁾ Iată cum: a ști, va să zică: a putea; a putea: a fi, și a nu ști, va să zică a muri.

Basarabia pe Ruteni, în tot orientul grecimea, dovedind lumei că chiar în noieanul străinismului: *Românul nu piere* și arătând prin stăruința sa viroasă în peninsula balcanică cât de mari puteri de viață avu dînsul în scurgerea secolilor și are încă, fiind-că tot a resistat și mereu tot resistă: istoria noastră toată ne învederează ast adevăr. —

Românilor azi însă, când faza vieții și a luptei naționalităților s'a schimbat prin nouă combinări ale științelor politice, azi Românilor, pare-mi-se, le lipsește mult din partea culturii, (în care stă mîntuirea noastră), căci alt-fel, nu s'ar pricepe în nici un chip cum ei scad acum în Moldova și Muntenia chiar, atît ca număr de nașteri cât și averi, în fața germanismului prin orașe, a greco-bulgărimii prin sate, a sporniciei ovreimi peste tot (deși istoria stă martoră că semitismul este azi mort ca civilizațiune: au dispărut Egipteni și asirieni și arabi) că familia ungro-finică este mult mai înapoiată (orî cât s'ar fi altoit de arianism) de cât noi, și totuși ea luptă cu câștig contra-ne, în cât după vorba lui Eminescu: *Românul săracul, îndărăt tot dă ca racul* — și azi este *străin în țara lui*, coci:

De la Nistru pîn' la Tissa
Tot Românul plînsu-ni-s'a
Că nu mai poate străbate
De atîta străinătate!

Al doilea mare învățămînt ce mai culegem, este că filosofia contemporană, în tot ce ține de om, se

îndrepteză azi pe o metodă experimentală, dând cugetărei noastre o direcțiune mai reală, mai pozitivă, mai practică: problemele vieții la deslegarea căroră lucrează de atâtea mii de ani atâtea născocitori de teorii și de sisteme, spre atingerea fericirii de acum și de apoi, se calculează acum mai mult din punctul de vedere al ursitei noastre pământești, al menirii noastre din astă lume, și al unui interes curat omenesc, care s'ar putea numi acum — tot filantropia, dar... .. științifică. Cuvintele acelea (din reviste economice or filosofice) de evoluționism, transformism, *determinism*, *utilitarism*, *socialism*, filantropism, (orî din reviste literare) *naturalism* și *realism*, nu însemnează alt-ceva de cât deșteptarea cugetărei asupra studiilor de cauze naturale în mersul omenirii și asupra problemelor metamorfozei sociale în care suntem, noi, în ast secol al tranzițiunilor, care se chiamă secolul al XIX-lea, probleme mari și fioros amenințătoare într'un scurt viitor, dacă nu li se dă soluțiune științifică, căci sunt curente sociali și când nu 'și apucă o mătă și întemпинă în cale o stavilire țeapănă, din evoluțiuni se fac revoluțiuni și aceasta va să zică: inundări de sânge, înecări, omoruri, foamete, vaete și plângeri, și scufundarea vieții mai adânc în mizeria trecută: iată de ce azi urmează să ne ațintim toată înțelepciunea asupra unor atari idei moderne cari circulă în ziare în reviste, publicări de tot felul și de toată mâna, întoc-

mai cum circulă și marele nevoi și patimi ce ne destăinuesc ele în corpul întregii societăți.

Romania n'a simțit de cât în scurt timp și în treacăt molima unor asemenea epidemii și turburări sociale, însă pentru viitor cată să le înțeleagă mai dinainte și să le vindece în rădăcină niște atari rele, cari îi pot aduce moartea, mai rău de cât ciuma.

Dar la ce toate astea, mă veți întreba, și ce au toate astea de a face cu educațiunea națională? Credeți-mă, vă rog, că nu 'mi am uitat subiectul; din contră îi am pus temeliea, care ca și temeliea oricărui edificiu, nu se vede în afară, însă îi poartă toată greutatea. . .

Intr'adevăr, revistele filosofice și mai ales pedagogice au azi același scop: să facă din școală mijlocitoarea înaintărei științelor cari ne dau civilizațiunea și pe cari să întemeiază naționalitatea.

Veri-ce articol despre instrucțiune — și nu despre aceea instrucțiune publică din timpul nostru, prin care (zice Spencer) nu s'ar mai fi creat nici odată prosperitatea Angliei moderne, ci ar fi fost condamnată astă țară să zacă până azi în barbaria medievală, — fiind instrucțiunea aceasta numai spoială de vorbe late și de un formalism sec de idei, fiind instrucțiune de lux și de paradă a monarhiei până în 1789, — de asemenea, orî-ce scrieri asupra educațiunei, care azi numai e coprinsă într'un *manual* pentru salon de *bon ton* și de *charmantes manières*, à l'usage

du monde și compus pentru: *les belles demoiselles* și *les cavaliers parfaits*, dar din contră instrucțiune, educațiune, învățătură, creștere și într'un cuvânt: școală însemnează azi în atmosfera noastră democratică a vechiului și noului continent, creșterea deplină a tuturor copiilor de or-ce etate și sex, în iubirea de lucru producător, de câștig meritat și onest, de caracter independent, de cetățenime cu drepturi și datorii mari în stat, în fine, în cultul naționalității, adică, credința că ești chemat a fi mare popor în astă lume — prin origina ginței și puterea științei — și toate aste nouă publicări despre învățătura politică și luminarea poporimei, au acelaș caracter și acelaș ton: *armonizarea studiilor școlare cu nevoile și cerințele sociale* de azi, economice, industriale, politice, împlinind ast-fel rolul științei în mișcarea civilizațiunei și formarea națiunei.

Școala deci este supusă azi unui curent nou de idei, fiind orânduită să cultive în mic marile cuceriri ale științei de or-ice natură, întemeindu-și veri-ce învățături pe aceeași metodă a experimentării, și aplicându-le în așa chip încât să dea orî-cărui om mijlocul, puterea și mintea de a-și întoarce cunoștințele sale școlare în practica vieței, spre folosul său personal și al semenilor săi în organismul social din care face parte, adică al națiunei, forma cea mai împlinită azi a societăței, din câte a trecut omenirea, și prin atari idei să se înalțe pe sine și nea-

mul său, în fața lumei, mândru de numele ce poartă și de gloria străbună, căci în marea întrecere a luptei de produceri agricole, industriale, artistice, patria sa luptă să 'și recapete un loc de frunte în opera civilizațiunei.

Veri-ce țară azi tinde către acest ideal.

Evoluțiunea științelor și societăței aduce în urmă-i și evoluțiunea școalei, care își schimbă și metoda de învățătură sa — didactica, până azi *abstractă*,¹⁾ prin o studiere mai experimentală și urmărește alt scop: câștigarea unor cunoștințe reale spre folosul practic al vieței pentru toți cetățenii în or-ce direcțiune a lucrărilor și în or-ce timp.

În scurt: societatea are drept ideal: civilizarea prin știință; școala deci are drept țință: însușirea învățăturilor în vederea imăririi civilizațiunei; iar, istoria stând dovadă că societatea trece azi în lupta pentru a fi, prin o formă mai nouă și mai perfectă: *națiunea* — școala neapărat o să poarte în sufletul ei: *enthusiasmul național*.

¹⁾ Cu toate că de la: Erasmus, Montaigne și Rabelais, (S. XVI.) mai ales de la: Bacon și Amos Comenius (Sec. XVII) până la Rousseau, Pestalozzi, Froebel (Sec. XVIII) s'au făcut atâtea încercări de a se schimba didactica tot dupe metoda științelor.

LUME NOUĂ, SCOALĂ NOUĂ.

Titlul ¹⁾ conferinței de azi: *lume nouă, școală nouă*, pentru tot acest public care mă onorează cu prezența sa bine-voitoare, onorându-se, în același timp, pe dânsul prin interesul înalt ce poartă unei cauze atât de mari, adică: reînnoirea *naționalității române* prin o școală adevărat *românească*; pentru tot acest public luminat deci și patriot, neîndoios că *lume nouă, școală nouă* nu poate însemna nimic alt-ceva de cât studierea mai adâncă a mijloacelor mai noi de reorganizarea școalelor publice, în tot ce are lumea civilizată mai cult și mai înă-

¹⁾ *Lume nouă, școală nouă*, titlul de azi al conferinței poate a spune multora mult, poate altora (cari s'îi nasc critici) nu le spune nimic, și fiind-că voesc să le fiu și dânsilor pe plac, ca să nu mai am pe nimeni contra mea, voi zice și eu chiar din începutul vorbirii că nu însemnează nimic, și că tocmă de aceea l'am ales, fiind-că pare a nu însemna nimic, reamintindu-mi o vorbă prea înțeleaptă a unui filosof modern, care zice că: în secolul nostru, secolul schimbărilor repezi, al metamorfozelor uimitoare și neașteptate, al trecerilor iuți de la o formă la alta, fiind-că știința pe zi ce merge, face atâta progres, în cât ce este azi nu mai e mâine, că dintr'un moment în altul mișcarea ideilor schimbă și înțelesul cuvintelor, cel mai bun lucru când scrii sau spui ceva, fără îndoială este să nu te servești nici o dată de cuvinte cari ar putea să redeștepte în mintea unor auditori sau lectori (nu

intat, sau din continentul vechi și îmbătrânit al Europei, sau din continentul nou, din America chiar, când ne am putea și noi folosi cu ceva de pe acolo și toate aste reforme implinite de mult sau cari 'și așteaptă împlinirea, răspund:

1° Unor nevoi și cerințe ale timpului nostru de azi.

2° Unei forme nouă a societății adică: *națiunea*.

3° Unei faze nouă a luptei pentru viață, concurența de produceri agricole, industriale, economice de ori-ce nume și în ori-ce chip, pentru cari ori ce învățătură scolară e chemată să 'îi vină în ajutor, și cari se predau aiurea în alte așezăminte cu totul neasemănate alor de la noi, prin alte metode experimentale întocmai ca și științele înscrise în program, și cu scop de a fi spre folos ființei noastre omenești

dintre cei marinimoși) niște *idei vechi* (sugestii cerebrale încrustate în creierul lor), fiind neapărat apoi supus criticei că nu 'îi ai înțeles subiectul, că nu l'ai tratat, tu care l'ai studiat îndelung și cât ai putut mai adânc, nu dânsii cari nici nu 'îi fac măcar onoarea să te asculte — și pe când le dai toată mierea învățături, sorb pe alături de Atheneu, berea amară, ca să 'îi servească apoi critica tot mai amară.

Și așa se întâmplă că pentru mulți chiar azi: instrucțiunea publică nu însemnează de cât întregul organism de învățământ primar, secundar, superior cu ministrul drept cap, cu niște inspectori călători drept ochi, cu toate persoanele de *încredere, oficiale și neoficiale*, drept urechi, și având de scop mare: înghițirea programelor (materia cursurilor), chiar cu pericolul de a fi condamnat la o grea nemistuire creieroasă.

în orî-ce timp al anilor vieţii, în orî-ce stare so-
cieală eşti urşit a te opri pe ast pământ şi în lume;
iar pentru patria noastră; *lume nouă, şcoală nouă*, va
fi strigătul de a scoate în lucru pe toţi oamenii cei cu
dor de ţară ai noştri, ca cu toţi să încercăm de a ne
altoi şi în şcoala noastră tot ce ar putea fi bun şi
folositor din atâtea noutăţi bine-făcătoare altor state
apusene, cărora se cade a se potrivi o dată şi Ro-
mânia! şi nu va putea, până când aste sădiri noi
nu vor prinde puteri de viaţă în pământul nostru
românesc, spre ardicare, reîntărirea şi fericirea
unei mari naţiuni române, la creşterea şi înărirea
căreia, mai mult azi de cât orî-când, este datoare
să lucreze cu credinţa şi entusiasmul de care să
înfierbântară părinţii noştri de la 21 până la marea

Educaţiune va să zică pentru mulţi creşterea bună de a
casă şi numai de a casă (căci în şcoală pare că nici nu se
sună de aşa ceva), pentru domnişoare (câte o dată) numai
o reverenţă graţioasă cu mâinile prinzând uşurel rochiţa,
sau câte o mică ochire furişată pe sub sprânceană (ca ful-
gerul) şi câte un mic suris reped stins pe buze, cuvântarea
franceză pentru ca să spună chiar nimicuri — câte un *non*,
ma chère, oui ma chère — iar pentru domnişori: *la dernière*
mode, des airs.... higlife, — şi un *merci* şi un *apropos* — toţi
bonjurişti şi de *bon ton* — şi nu cugetăm niminî la acea băr-
bătească educaţiune care să cere azi în atmosfera democra-
tică a timpului nostru ce o respiră chiar o curte şi un tron
regal ca să mai poată fi, educaţiune care este toată a po-
porului şi să capătă prin şcoală, fiind toate clasele sociale

epocă din 48¹⁾ (şi de care noi azi părem atât de reci),
să lucreze e datoare, toată şcolărirea noastră, lu-
mea cea nouă, speranţa şi viitorul României!

Oglindirea stărei înfloritoare a multor aşezeminte
de învăţământ public şi privat din statele apusene
ale Europei şi din statele-unite ale Americii, ne-
îndoios că este cel mai bun mijloc de arătare al
reformelor ce suntem în drept să sperăm şi datori
să începem cât mai îndată, fiind în nevoia cea mai
mare de a le aduce repede la îndeplinire, dacă ne
place a mai fi un popor liber şi neatârnat şi în-
dreptat pe calea progresului, de a mai păstra nu-
mele de regat român cu rol civilizator şi menire
înalţă în Orient.

aceleaşi înaintea legilor şi prin urmare înaintea cuviinţelor,
având aceleaşi drepturi în cetăţenimea lor sfântă şi aceleaşi
datorii în respectul libertăţilor şi apărarea moşiei româneşti,
iar *educaţiunea naţională*, fiind lucrarea din răspuţeri pentru
înfiinţarea unei mari naţiuni şi întemeierea ei pe bazele solide
ale producerilor agricole, industriale şi economice, mai în-
cape vorba că nu se poate socoti un simplu strigăt de iureş
la arme, fălăirea unui steag sau unui baston de tambur-
major şi apoi un urah naţional, să sărim peste Carpaţi, chiar
de am fi orânduiţi apoi să rămânem ca nişte trişti comedienţi
de bălciuri pe drum.....

¹⁾ Din care noi am făcut *paşopt* spre a rămâne de ris,
cine? *et* săi noi?

Școală modernă. Școala nouă urmează în toată știința sa pedagogică aceeași methodă pe care au înaintat științele moderne, adică: experimentarea; pedagogia¹⁾ sau conducerea copiilor pe drumul învățăturilor cât mai ușor, plăcut și spornic, purcede azi pe calea experienței, sau, încercării ca din studierea faptelor doveditoare de progres, să tragă legiuri de predarea cea mai nemerită a cunoștințelor omenești mai cu folos și în cel mai scurt timp²⁾ prin mijlocul școlăii.

Școală nu înseamnă numai localul unde aleargă copilăria dupe învățătură; cuvântul de *școală* este larg, cuprinde tot; toată treptarea învățăturilor, toată arătarea căilor prin care și le poate cine-va mai bine însuși, adică: metodologia (sau rostirea metodelor) și în fine, scopul, care este nu numai câștigarea multor cunoștințe în vederea foloaselor vieții, dar mai ales înțeleptirea întreagă și bine călăuzită a ființei omenești, în toată împlinirea sa de ființă omenească, a căreia chiemare, cea de întâiu și de pe urmă, în tot timpul de luptă al vieții se le a fost, este și va fi tot același: *să lucreze*³⁾

¹⁾ *Παιδ-αγῆν*: a mână, duce, conduce copii.

²⁾ Times ist money: timpul e ban, câștig, și totul azi câtă a se face iute și economic, și cu spor.

³⁾ *Laboremus* fu strigătul ultim al împăratului Septimius Severus pe patul morții.

iar, spre a putea lucra, să cere un corp sănătos și o minte sănătoasă (*mens sana in corpore sano*¹⁾) puteri mari de lucru cărora școala le vine în ajutor²⁾ fiind sănătatea minții unită cu cea corporală³⁾ întru căpătarea și agonisirea mijloacelor de viață, și în fine mai pre sus de acestea, se va urmări îmbunătățirea crescândă a firei noastre omenești, prin cultură (precum și în altoirea plantelor), ca din acele apucături sălbatice⁴⁾ de animal: hrăpiri, deprădări, infurișări, omoruri, patimi sângeroase și brutale cari pornesc din instinctul de conservare, apărarea și păstrarea vieții, interesul burtei și ba-

¹⁾ *Juvenalis. Sat.*

²⁾ Iar nu le stă contra, ca la noi. (Vezi învăț. primar de Ștef. Michailescu; *passim*).

³⁾ Vezi: Wundt: *psycho-physiologiea*; Charles Letourneau: *psychologie des passions etc.* și toate tratatele moderne despre corp și spirit și raportul Academiei de medicină din Iuliu 1887, de Gustave Lagneau—*Rev. p. Inv. T. XIV*). *Taine l'Intelligence Tome II.* (mai pe larg: didactica și creierul, la fine).

⁴⁾ Vezi sir John Lubbock: *originile civilizațiunei*, starea animalității în care zace încă o mare parte a omenirii și care este tot ca și a fiarelor sălbatice: criminalul este un tip înăpoeiat și necultivabil, un sălbatic al civilizațiunei (Broca, Maudsley, Vulpian, Ball, Charcot, vezi la urmă: nota despre criminalitate în legătură cu creierul).

nilor¹⁾ din *egoismul* bestial să ajungem până la ce numesc filosofi contemporani: *altruismul* sau revărsarea iubirii și asupra *celor-l'alți*, a semenilor noștri — părinții, femeiea, copii²⁾ — familia și societatea, — simțind puternica dorință de a face altora tot ce am voi să ni se facă și nouă³⁾ și atingând la filan-

¹⁾ Bacon: Revoluțiunile mari pleacă din pântec; stomachul n'are urechi: *ventre affamé n'a pas d'oreilles*; și Ver-gilius: *auri sacra fames*, lăcomiea închinată, blestemată, de aur.

²⁾ Nicî vorbă că sêlbaticul sê simțea ceva despre femeie, copil, părinți: îi ucide, mănâncă etc. Abiea rasa cea albă, cu semitizmul, începe să aibă noțiunea familiei, dar polygamiea este aci în toată floarea. (Solomon sê laudă a fi avut 370 muieri). Numai Arianizmul, (mai puțin cel asiatic — Medo-Persii aveau harem, Induzii, n'aveau — mai mult cel european: Grecii, Romani, Germanii, Celții, Slavi) 'și a strîns în jurul altarului casei (vatra: *-focus*) sub mîna unui *paterfamilias* (preot și despot) toată familia; femeia (numai una) copil, servii, clienții... monogamiea este baza unității familiei. (Vezi: nota despre ginte, *pater-familias*: etc.)

³⁾ Maximă creștinească, de sublim filantropism — și plăcuse atât de mult lui Alexandru Sever, că pusese s'o sape în frontispiciul palatului. Tot acest împărat avea o capelă: *lararium*, în care astrînsese statuile marilor cugetători din toată lumea, marii binefăcători ai omenirii: Contzé, Boudha, Zoroastru, Orpheu, Pythagora, Socrate, Platone, Aristotel, Abraham, Moise, Isus-Christos și sê închina zilnic câte-va ore la toate aste sfinte icoane. — Pentru noi azi este știut că toată învățătura filantropică în creștinism este aceeași cu cea brahmanică și mai ales boudhistă, purcând toată din spiritul *aric* (vezi la urmă un studiu despre sfintele învățăminte ale religiunii: dupe. Ernest Havet, Renan și alții).

tropismul creștinesc în care stă iubirea aproapelui, din care ieșiră acele idei, simțiri și fapte mari de apostolat, de martir, de sacrificiu pentru credință și cuvânt, adevăr și dreptate, țară și pământ strămoșesc, — patriotismul, devotamentul, neinteresarea, virtutea sub orî-ce nume și orî-ce formă, heroizmul prin care o viață scurtă și despretuită sê închină unui fapt nepieritor și glorios, prin care tot eugetul și lucrarea unui muritor (cui străluciea mai târziu steaoa nemuririi) sê încordează intru plănui-rea și chiar îndeplinirea unor mari reforme bine-făcătoare omenirii, care înalțându-se ast-fel foarte sus, dă mare înțeles cuvîntului de: *om*. Deci însemnează foarte mult a zice cui-va: *fii om*!

— Școala face pe om.

Cum școala 'și recucerește azi înțelesul sêu adevărat din civilizarea împlinită a Greco-Romanilor.

Școală, vorbă curat românească și născută deodată cu limba noastră, ne vine prin graiul poporan din latinescul *schola*, luat și el de la Helleni, acei maestri dascăli ai literaților Romani și ai tuturor scriitorilor mari de la renaștere până în epoca noastră, (în timp de patru secole), faimoși luminători ai civilizațiunei veichi și moderne.

Pe grecește școalei se zicea¹⁾ *σχολή* care însem-

Vezi Curtius (pag. 193: Griech-etym) *σχολή* din $\sqrt{\epsilon\chi} = \sigma\epsilon\chi$ (a ține, avea, sta, sedea) din care: $\epsilon\chi-\omega$, $\epsilon\chi-\sigma-\mu\alpha\iota$, $\epsilon-\sigma\chi-\omega\nu$, $\sigma\chi\eta-\sigma\omega$, $\epsilon-\sigma\chi\eta-\alpha$, $\sigma\chi\epsilon-\sigma\iota\varsigma$, $\sigma\chi\eta-\mu\alpha$, $\sigma\chi\sigma-\lambda\eta$ (das anhalten) și apoi: $\gamma-\sigma\chi-\omega$; $\sigma\chi-\epsilon-\theta\omega$; $\epsilon\chi-\tau\epsilon\theta\acute{o}-\varsigma$.

nează ședere, repaos, răsufare, recreare a corpului și a minții, *petrecere* și chiar *joc*, căci pe latinește s'a mai tradus de a dreptul prin cuvântul: **ludus**.

Cei veichi,¹⁾ prin astă denumire, arătară minunat îndatorirea scoalei care este, fără indoială, orânduită se dea copiilor știință și învățătură și mijloace de procopsire în scopul vieții, spre a răzbi mai tare în lume, însă mai cu seamă să le dea toate acestea în chip ademenitor și desfătător, gum să cuvine anilor copilăriei, ca mintea lor să le soarbă cu plac și folos, să le rămână pentru tot de-a una cât mai adânc întipărite, ca niște amintiri încântătoare a căror reînviere să le desmierde neîncetat simțirea, căci numai atunci să pot zice ale lor; și astă imputernicire mintală nu se despărțea de cea corporală, fiind-că ființa omenească stă în amândouă, tot una și nedespărțită.

Iată dar cum pe atunci, creșterea deplină sau

¹⁾ A se vedea la fine un articol despre educațiunea: Grecilor și Romanilor. — Civilizațiunea greacă, fiind organică, spontană și normală, adică, desfășurându-se în chip firesc și regulat, numai de la sine și fără de împrumutări străine în curgerea timpurilor, nu este de mirat că densii au știut să potrivească ori-ce așezăminte și legiuri nevoilor și împrejurărilor socieale, dupe vorba prea înțeleptului Solone: «*eu nu vreau cele mai bune legi, dar ale mai bune ce puteți avea voi*»..... așa le fu și scoala.

educațiunea¹⁾ (căci așa vorbim azi), să capăta nu prin cărți²⁾ dar în gimnaziu³⁾ (săli sau hale de exerciții gymnastice), sau în lycee⁴⁾ (lunci sau păduri de

¹⁾ Educațiunea, din latinește: *educere*, a duce din o parte în alta, de *jos* în *sus*, a crește, înălța, ridica. francezul: *élever*.

Vergilius: Siluius, Albanum nomen, tua postuma proles,
Quem tibi longaeuo serum Lauinia coniux,
E ducet siluis regem regumque parentem,...

²⁾ cărți: *Βιβλίον*, liber, volumen, rari în scoalele elene.

³⁾ Gimnaziu, din *γυμν*-gol-exerciții, deprinderi, gymnastica cu corpul aproape gol, — săli mari pentru asemeni exerciții, ridicate și ținute din tezaurul public, cuprinzând patru portice, din care trei pentru plimbări și vorbiri, al patrulea, sub-împărțit în camera: 1° desbrăcărilor, 2° ungerilor cu ulei, 3° presărării cu nisip, 4° băilor calde, reci, dușelor, 5° în spațiul local de exerciții cunoscute sub numirea de *pentathleu* sau încincitul (joc) imputeritor: alergatul, săritul, aruncatul tuturorilor (discurilor), săgeților (sau lăncilor) și lupta. — Gymnasiarchul, magistrat ales în fie-care an de adunarea poporană (*ἡ ἐκκλησία*) din cei mai însemnați demnitari ai republicei, purtând manta de purpură și încălțăminte albă, supraveghiea gimnaziului din răsăritul până în apusul soarelui, comandând paidotribilor și sophronistilor, maeștrii subalterni de gimnastică și de înțelepciune și *alipților*, cari să rânduieau la serviciile gimnasilor.

⁴⁾ Lyceu. *Λυκαῖος* din *λύξ* — lup — pădure cu lupi — muntele Arcadie al păduros, unde ședea Pan, și în care se adora Jupiter și Apollon.

plimbări), sau în academii¹⁾ (grădini mari) sau pe sub porți (stoicismul²⁾ sau în lungi preumblări (peripatetismul³⁾); sau în palaestre⁴⁾, (săli de luptă și de pumnuit) sau în ludii⁵⁾ (scoli de studii și de gladiatori) și veri-ce învățătură se urma în vederea înțelepturii (*σοφία* *εσθαι* sapere) și din iubirea înțelepciunii *φιλοσοφία*⁶⁾ sapientia), iar programul stu-

¹⁾ Academii, cuvânt grecesc, de la grădinile cele mari cu platan și oliv, de lângă Athena, lăsate de Academos sau Hecademos (contemporanul lui Theseu?) statului Athenian: gymnaz, plimbări, resuflări, desfătări mintali.

²⁾ *στοά* poartă și portic.

³⁾ *περιπατεῖν* plimbare, a se plimba discutând (Aristotel)

⁴⁾ Palaestrae — luptă — *παλη* (luptă, joc, pulbere).

⁵⁾ Ludus — joc — (lud-o).

⁶⁾ *Φιλο—σοφία* — iubirea de înțelepciune, dorința de înțeleptură, cuvânt introdus de Platone, (cărui s'a părut *σοφία* prea isteșos) în scopul îmbunătățirii luminate a firei noastre omenești, ca să ne ducă la iubirea de aproapele (să ne omenească) la filantropism, (dupe zisa Grecilor), ori *umanism* dupe cea Latinilor), cugetare înaltă și bine închisă în versul poetului comic Terentius:

Om sunt, deci omenesc nimic străin nu cred de mine, său în latinește: Homo sum et humani nihil a me alienum puto.

Om sunt și nu sunt rece de ori-ce-i omenesc.

diilor, cum s'ar numi azi, alcătuit dupe nevoile și cerințele timpurilor acelea, cuprindea: mai întâiu *gymnastica*, baza creșterii cetățenești, căci, fără de aceasta, nu putea fi nici bun militar, vigoarea bărbătească și avântul inimos hotărând soarta victoriilor în lupta corp la corp, poezia resbelor antice, nici mai ales, nu lua parte glorioasă la serbările acelea naționale de jocuri sfinte, (al căror nume este prea cunoscut: Olympice, Isthmice, Nemeice, Pythice); și prin cari, un fericit învingător să imărea foarte în ochii mulțimei și se asemăna zeilor, când i se așeza pe cap cununa de lauri¹⁾, purtată de Phoibos, zeul Muzelor, științelor și artelor, când i se aridica statua sa de marmoră albă printre ale celor mai renumiți heroi, când se arăta ea și soarele Apolon, schinteitor de razele nemuririi, care fulgerează de a sa lumină infundatele întunecimii ale iadului păcios și înghițitor de ori-ce ființă și de ori-ce nume; iar el răsare din uitarea neguralnică a mormântului, luceafer etern viețuitor. — Athletul dar merge păreche cu filosoful sau istoricul sau poetul și ori-ce alt herou premiat în știința muzelor, și nu e de mirat: *poezia*, *muzica*, *jocul* (choregia), trei arte într-una (prin aceeași origină și măsură în timp) se învățau tot în gymnazii, și complineau educațiunea cetățenească dim-

¹⁾ *Δαφνῆ* dafin.

preună cu toate cele-l-alte *arte* (*artes texnæ* şi *gramatica* şi *astronomia*) şi mai ales cu *rhetoarea* sau *arta de a vorbi* (*ῥήτωρ*: vorbitor), cea mai însemnată în democraţii, şi cu *filosofia*, dorul de înţelegere, şi toate se împărtaşeau prin vorbiri (*διδάσκειν* sermones) în şcoli sau plimbări sau grădini (cum am spus), până în epoca lui Socrates, când, cu sofistica se închiseră apoi în prinosi, sau cum se cheamă azi: scoli; şi chiar *politica*, ¹⁾ studiul cel mai greu şi atât de căutat de tineretul inimos în republicele eline ca şi dreptul în statul roman, se desbătea teoreticeşte sub cerul liber (cum era se se practice apoi în *agora* şi *forum*), luminându-se de ştiinţă şi de soare.

Din cele arătate învederat reiasă că scoala antică asigura creşterea bărbătească în toată întregimea dorită, mijlocind învîrtoşirea corporală (selecţiunea mai ales *spartană*) şi înfrumuseţarea tipului caucazian, şi timpuriea deşteptare a simţului estetic prin jocuri, cântări, versuri (epopea, lyrismul, drama), prin teatru deschis gratis tutulora, prin vederea zilnică a statuelor chiear de aur din respăntii şi gimnazii, cari se înălţau şi zeilor şi oamenilor, a zugrăvelilor măiestre din templele acelea de marmură, imitate, dar neîntrecute de arhitectura

¹⁾ Platone *dialoguri*. (passim mai ales Alcibiades şi Protagoras).

noastră, şi în fine, îndreptarea cunoştiinţelor în scopul practic al vieţii: cetăţenimea cu datorii şi drepturi în stat, predându-se aceste învăţături în chipul cel mai încântător şi în localul cel mai surizător: şcoala. (*σχολή*: schola).

Scoala noastră. Scoala mai seamănă azi a *joc*, a *petrecere* îmbietoare de lucru? ce înviorală, ce învioşare, ce farmec ne atrage acolo? Noi aştiea bătrâniori, ce mângăieri îndoişetoare mai avem de banca scoalei? Şi alor roiri şburdalnice de copilaşi şi copile cari, din an în an, să înghiesuesc mai mulţi la uşile acestor *locaşe de lumină*, să le punem întrebări (dar aşa, mai de o parte, ca să ne spună adevărul): când le e bucuria mai mare, când se începe orî se termină clasa, când intră *Domnul* sau mai stă pe afară, când mai ies la câmp (şi nu li se prea întâmplă aşa ceva) sau când mormonesc *lecţiile* monitorilor? dar, domnişoarele noastre şi domnişorii noştri... lyceali — între noi — vorbind, să spună drept, ce le e mai drag: se vină profesorul sau să mai lipsească, se le dea *ora* câte o dată sau nici o dată, să li se mai lungescă puţin vacanţia la cap şi la coadă orî se nu se ajuneze de atâtea învăţături nici în ajunul marilor serbători?

Spună dîşii ce le place mai mult începutul sau finitul săptămînei, luna orî sâmbăta, ziua de întâiu

septembriu sau de trei-zeci iuliu, când 'și indeasă lada ca să vină la școală ori ca să meargă a casă?

H. Spencer¹⁾ a scris pagine admirabile în cari arată că tot ce este neplăcut sau nesuferit: frigul, foamea, setea și uritul, mai ales cel de școală, sunt lucruri contra naturei și la cea mai mică a lor i-veală e semn să le înlătură, să le alungă, de teamă să nu 'ți atingă sănătatea și chiar se 'ți amenințe viața și, tot asemenea, va fi și cu veră-ce învățatură, să nu se toarne așa cu de a sila și fără socoteală în creieri, căci nu va fi atunci de nici un folos acelor capete, ba chiar le ar putea vătăma, micșorând vioiciunea și sprintenicia înăscută ce ar fi putut să moștenească copilul de la părinți și care mereu s'ațăță prin ochirea frumuseților de care este plină natura, prin dese întrebări ori din auz; și de aceia cultura caznică este adese ori atât de bună.

Niște atări observări au redeșteptat, în cele din urmă timpuri, pe filosofi și pedagogi, cari toți au pornit cu scrieri și reforme în scop de a reda școalei înțelesul său adevărat ce 'l avu mai în totă antichitatea (cea de întâiu fasă deplină a civilizațiunii omenești), și neapărat dând studiilor moderne o methodă care este a științei, și un folos care va fi al vieții moderne.

¹⁾ Vezi între altele: *éducation physique* trad. fr. pag. 232 — 293.

Scoala copilărimii. Școala pentru copilași, de la doi la șase ani¹⁾ peste tot e cunoscută sub numele pus de Froebel: *Grădina copiilor* sau *pentru copii*; kindergarten, jardin d'enfants; totuși ansă îi măi zice azi în Franciea: *școală maternă* sau *a mamelor* (écoles maternelles ou des mères), în loc de *sală de azil* (salle d'asile) ca altă dată, acum vre-o trei-zeci de ani; apoi în Italia: *aziluri* (asili) și în Belgiea: *școală maternă* și mai de mult: *scoli cari ved de copii* (écoles gardiennes d'enfants) și în Ispania: *scoli de copii micutei* (escuelas de parvulos) și în Angliea: *scoli de copilași* (infant's schools) și în America (Stat.-unite) tot asemenea și în Helveția: *școală copilărească* (écoles enfantines), denumire tot franceză pe lângă aceea de sală de azil sau școală a murelor și care a trecut azi prin imprumut la Unguri.

Germanii, ei însesși, tot mai au din vechile *ășezăminte veghetoare asupra copiilor mici* (Kleinkinderbewahranstalten) sau *cari ved de copilași* (Kleinkinderpfleganstalt), dar predomină, mai ales în Austria, și în mare parte a Germaniei, tot froebelianul Kindergarten: grădina de copii.

În ce scop? ca să dea începătorilor veră-ce învățături prin joc.

¹⁾ Pentru pruncii, din întârcat la doi ani, Francezii mai au: *les crèches*: adăposturi, iesle, în cari se lasă de mamele lucrătoare în mâna dădacelor copilași până seara, când se întorc de la fabrici sau atelier.

Jocul e firesc copiilor, și nu poate fi altfel. Jocul e mișcarea, mișcarea e viața — mai întâiu cea *fisică*: respirarea este iuțită, căldura decî imărită în corp, creșterea reped sporită; de aceea copiilor le plac tot mișcări vii; alergări, întreceri, luptă, zmeu și minciea, parcă ar fi să se iea în sbor dupe ea; natura le cere aceasta.

Jocul e mai mult încă, este viață mintală, adică imitarea sau maimuțirea mică a vieții celei mari (sugestiuni sau întipăriri în creieri a faptelor și lucrurilor din mijlocul socieal unde e chemat copilul să crească); așa treptat se oglindește în mintea noastră lumea din prejur; creierul lucrează prin simțuri, vîz, auz, pipăit, gust, miros, și astfel să încearcă a ști și a pricepe tot, apoi toate aste simțiri iarăși le redă în afară prin vorbă, și exprimă *ideia* prin *cuvînt*, numărul cuvintelor înmulțindu-se din al ideilor și cugetarea limpezind cuvîntarea.

Iată pentru ce un copil face tot ce vede, în neștire dar tot într'una ¹⁾ toemaî ca și maimuța, din fabulă, căreia cînd i s'a lăsat briciul de ras pe masă, și a tăieat gâtul, sau altă dată, privind îndelung de dupe perdea pe stăpînul ei, care se înticluise în Don Juan ca să meargă la bal, cum remase singură, vîrsă și ea prafuri de dinți, de mînuși, de ghetete, toate inspu-

¹⁾ Taine: L'Intelligence (passim); vezi articolul special: *didactica și creierul la urmă*.

mate în săpun, peste apa din lavabo și apoi sări și ea tot acolo. credînd că și face toaleta.

Căți copilași nu fac așa! creierul lor crud nu pîtrunde în înțelegerea lucrurilor mai departe și pe la trei sau patru ani, ajunge abiea pe al Peruvienilor sau Boschimanilor sau Hotentoților — cu mai dulce imblînzire a firei și pricepere mai repezită în orî-ce cunoștință din cauza meziului social și însușirilor moștenite ale unei civilizații îndelungi — ansă scăpărînd ideî tot atît de simple și de cari abiea ne ținem risul, căci el amestecă tot: culori, distanțe, vorbe, orî-ce numiri și împrejurări, un babel hazliu care place atît de mult în limba copiilor și putînd fi mai tîrziu cuvîntarea lui Demosthene sau Mirabeau. cugetarea lui Leibniz orî Voltaire sau V. Hugo.

Dar pînă atunci mai e mult; creierul, marele organ al cugetărei, cată a fi cultivat și este cultivabil ca verî-ce organ și nicî o dată mai bine de cît în anî plăpânzi ai înduplecătoarelor aplecări.

Broca¹⁾ ne arată cum trei semînții peruviene (Aymaros, Huancas, Chincas) prin țuguirea capetilor la prunci au reușit să scoată două neamuri de oameni:

1°. Ceî pacinici și bunî de sfat.

2°. Ceî rezboinici și însetați de sînge, (a căror căpățîna să turtea de la frunte în spre ceafă) și

¹⁾ Broca citat și de Alfr-Fonillée: la propr. soc. et. la dém. pag. 124 Notă 1.

astă-zî sunt amândouă în ființă prin moștină (ata-
vism) născînd și unii și alții cu aste *daruri*, (teo-
ria selecțiunei). Renan ¹⁾ crede că s'ar putea chiar
prin nemerite împerecheri și cultivare științifică să
se aleagă un soi de oameni superiori. Ribot ²⁾
este de aceeași părere, însă prevede că multe măsuri
ar fi de luat spre a se păstra noua viță omenească
ca să nu se reîntoarcă iar la trunchiul bătrînesc,
(teoria de atavism).

Kinezii și Kinezioarele au ramas de pomină prin
mieșorimea picioruşelor (prinse în pantofi strînși)...
și azi nasc cu astă *calitate* sau *defect*.

În fine, acrobații, jucătorii pe funii, paiatzele e-
lastice, omul-șarpe, clownii de la circ sunt dovezi
vii de ce poate *educațiunea* sau cultivarea asupra
noastră în anii cruzii ai mlădierilor și răsucirilor din
învoietorul copilăret ³⁾.

Si creierul nostru nu scapă aștei legi firești: el
se încumintește într'o desfășurare treptată. Simțu-
rile copilărești sunt încă nesigure, nehotărâte, să
ațâță de ce este mai viu: culorî roșii, strigăt asur-
zitor, le plac mărgelile, clopoței, pene multe — tot ce
este scilpitor și zorzonitor ca și selbaticul care 'și

¹⁾ Renan. Dialogues philosophiques (pag. 119) și Diderot:
Rêve de d'Alembert.

²⁾ Ribot: De l'hérédité pag. 117. — (et. passim).

³⁾ Chiar pomii se altoiesc tineri și animalele puîandre se
domesticesc ușor.

perde mare amar de timp să 'și zugrăvească pielea
în roșiu și alte fețe deschise ori să 'și atârne cer-
cei prin nas și urechi, salbe de sticle și de metal
la gât, dă țipete ascuțite, iar de ce este folositor
vieției în moment sau mai tîrziu, n'are nici un gînd,
pune piei de panteră și de leu¹⁾ pe dînsul, când e
soare, iar cum plouă stă în costumul lui Adam și
al Evei din paradis; mîncarea, cușca nu și le caută
decît răsbindu-l foamea sau frigul — creierul său
neformat nu poate să 'l dumerească despre nimic
încă, nici de ce este nici de ce va fi (bine sau rău)
pentru dînsul. — Starea neînțelegerii acesteia și
nepăsării este la verî-ce om până spre douăzeci
ani²⁾ (dar mai ales până pe la doi-spre-zece ani).

¹⁾ Dar țărancele noastre nu merg la horă cu *iminci* curați
în mîna, nu în picioare, și apoi dupe joc, îi scot repede, îi
spală la fîntînă, până la sîrbătorea cea l'altă. Dar civili-
zații noștri *gentelmenii* cu multe inele în deget (și cîte un cercel
în urechi), dar *damele*, cîte colane, brăciare, inele, lungi
cercei și pietri strălucitoare în ale căror raze să scaldă o
frumoasă (sau shiar urîță) figură!

²⁾ Horatius. Reddere qui uoces iam scit puer et pede certo
Signat humum, gestit paribus colludere et iram
colligit ac ponit temere et mutatur in horas.
Imberbus iuuenis tandem custode remoto
gaudet equis canibusque et aprici gramine campi.
cereus in uitium flecti, monitoribus asper,
utilium tardus prouisor, prodigus aeris,
Sublimis, cupidusque et amata relinquere pernix.
Conuersis studiis, aetas animusque uirilis...

Scopul grădinilor de copii este de a pune în rîndulă toate aste apucături firești ale unui copil, iușind mersul naturei, ajutorînd creșterea fizică și mintală, ca să trecă mai repede prin starea de maimuțoi și de hotentot la cea de creier omenesc, bine echilibrat și mai încăpător de idei sau iconiri de lucruri, la șese ani de cît capul necult la douăspre-dece sau sîlbatic la trei-deci; căci, natura, născătorea lucrurilor va fi tot ea și mama tuturilor învățăturilor și nu se pôte a sta contrăi, nici respinge verice sfătuirii ale ei, fiind această nebuliea cea mai mare!

Natura îi arată curat că viața copilărească e totă joc; lăsați dar copilul să se jöce! corpul crește....

Jocul îi oglindește în mic tabloul cel mare al vieții; așa dar, verice învățături, în vederea vieții, înprumutați-le din joc! crește mintea....

Uitați-vă numai la băieat: el este vizitiu, fecior, boier, cavalier, soldat și mai ales ofițer (cu roșii pe la gât și fir auriu la kipi), mai rare ori e bucătar sau croitor, dar tot e ceva. Vai de acela cuî nuî place a fi și el în rîndul celor-l'alți, stînd de o parte. Iar cînd se adună mulțime mai mare: ce gură! ce zgomot! spectacolul este încîntător; pe dată să rostește un joc; n'am vîdut noi, și ne amintim chiar de cînd am fost mititei, acele uriașe expedițiuni militare cu toate hărțile moțate ale căpășanelor de zahăr în cap? și apoi luptele strategice! Aci este în

germen fiorosul resbel. — Apoi totă arșicăriia, nu este începutul de joc pe cîștig la *cafeenea*?.....

Dar fetița, nici ea nu rămîne mai pe jos; este domnișöră, cocónă, modistă, madamă, jupăneasă, chiar bucătărăsă, ansă tot e ceva. Păpușa, nelipsit și nedespărțit odor, îi dă cele mai dulci ocupări: croiala, cusutul, desbrăcatul, culcatul, toaleta și mîngăieatul acelei figurite în piatră sau ceară, uneori vorbitoare—zice: *mama* sau *papa*, — tot de-a-una pentru dînsa simțitoare: cöci îi e fîme, frig, se supără, plînge ca și un mic bébé, și dragostea de ea îi vine din instinctul de mamă, din ursita femeiască de a păstra, prin nașterea și iubirea copiilor, omenirea. «Creșteți și vă înmulțiți ca stelele cerului și nisipul mării»! zice profetul. Așa dar verice îndatoriri grele ale vieții iasă din cele jucărețe apucături cari încolțesc în copilăret¹⁾

Erasmus, Rabelais și Montaigne, din timpul renașterii, Bacon și Descartes, Amos Comenius în secolul XVII-lea, Locke, Rousseau și Basedow în al XVIII-lea, Pestalozzi, Froebel, Owen și Cochîn, pe la începutul secolului nostru, luptară din răspunerii ca să dovedescă familielor și dăscălimei că nu pôte fi altă învățătură pentru niște copilași începători, de cît jocul și că pedagogia totă se întemeiază pe cultura simțurilor, mai ales al vederei, să se vorbească

¹⁾ Montaigne: *Les jeux des enfants ne sont pas jeux, il les faut juger en eux, comme leurs plus sérieuses actions.*

ochilor (intuițiunea: învederearea), și pentru acesta s'au deschis ați: *grădini de copii*).

De unde vine numirea? ¹⁾ După ore-carî info-cați ai metodei (zice d-l Gréard) Froebel înființato-rul lor, s'a rostit că la clasa pentru copilași cată a se alătura câmpii de verdetă și plantări spre a servi ca temă lecțiunilor de vederea producerilor naturei. Acastă învățătură împărtășită la aer curat printre flori, înfațisează ochilor un tablou rîzător.

De și zilele anului sunt numeroase în orî-ce țērî, în care ceața, plóia, frigul și chiar sórele este o piedică lecțiunilor în grădini, ânsă destul a fost ca sistemul²⁾

¹⁾ Greard, rectorele Academiei din Paris, membru al Aca-demiei franceze: *Ens. prim.* page 1 et. seq.

²⁾ Căci așa se numea de Froebel și de cei doi amici de scoală ai sîi, Langethal și Middendorff, de câte ori se sfă-tuiau familiar între ei asupra metodei, când, către anul 1817, lucrau acești trei pedagogi împreună, la Keilhau (lângă Rudolstadt), unde după moartea lui Cristophe, fratele cel mare al lui Froebel, (de care mai a fost crescut), se strămutase vîduva răposatului cu reședința din Griesheim (de lângă Stadt-Ilm); iar Froebel 'și așezase acolo și el institutul. Iată ce a scris despre dînsul un fost elev al lor, de pe acel timp: «Rămăși câte-și trei de o sobă, în aceeași sală, de o sobă care nu prea încălzea, dar dese ori afuma, cei doi amici (Langethal și Middendorff) ascultau în tăcere explicările lui Froebel ce el le da plimbându-se în lung și în lat. Copii au-zieau neîncetat resunând cuvintele de: *inițiativă personală, intuițiune* (învederare), *trecere de la cunoscut la necunoscut*, și 'și ziceau între dînsi: «ei învață *systemul*».

să dea copiilor mijlocul de a putea să reafle în curtea recreațiunei: culori, arătări, forme asupra cărora Froe-bel le îndrepta vederea, auzul și mintea. Căci el avea drept axiomă, că: «natura tótă care ne învață să alegem binele din rău, nici unde nu ne dă acesta mai viu, mai liniștit și mai învederat de cât în lu-mea plantelor și florilor». Nici o carte, nici o lec-țiune, nimic care să semene a constringere, siluire, impunere. Exercițiile se împart în 6 rînduirî:

1. Daruri froebeliane și lucrări pentru orî-ce gimnas-tică de ochi și mîna. 2. Convorbiri de petreceri asu-pra multor figuri, istoriére morale. 3. mișcări măsurate (rythmi) înăintări, (marșuri), jocuri. 4. cîntec, poe-zii copilărești. 5. gimnastica și jocuri de întărirî cor-porale. 6. grădinării.

Cele de sub numărul trei ne dau cunoștința cea mai pipăită de metodă. Căci sub forma *de dar* (Spielgabe) ¹⁾ Froebel pune sub ochii seclărilor sîi tot ce va fi de folos educațiunei simțurilor. Ast nume gingaș insumate copilul de la început să aibă plă-cere de lucru. Și plăcerea crește prin câte ceva nou și neașteptat. Sese *daruri* care trepteză învê-țătura sunt scoase pe rînd din cutiea care le co-prinde, dupe înăintarea clasei în practicarea jocului.

¹⁾ *Anstalt für Kleinkinder pflege*: numirea institutului din Blankenburg, lângă Rudolstadt, în care se introduseră în 1837, acele Spielgaben.

Froebel voia să cultive însușirile copilărești în chip induioșetor, spre a se învolta sub razele voioșiei ca flórea îmbobocită în revérsarea unui sóre viu și primăvăratíc.

Acésta fu în adevér ideia froebeliană, în cugetul său filosofíc și în înțelesul frumos al cuvéntului: grădină de copii. ¹⁾ El se credea un grădinar care cultivă plante omeneshi: de aci numele de grădinărese dat femeilor, ce asocia la noul așezémént.

Și pentru Froebel în copil încolțesc tóte însușirile omeneshi din viață, a căror lucrare e bine să începă cât de timpuriu. Iată cum, un elev al său entusiast, d-nu Rudolf Benfey, ni-l arată cu tótă bunătatea sa firéscă în școlă: «Pe când noi vorbeam multe și mărunte, zice el, veni un cârd vesel de copii și Froebel fu gata să meargă la ei. Pentru atâtăia dată era să fiu față la aceste jocuri, despre cari citisem atâtea descrieri. Bătrânul profesor se așază în cercul ce se înjuruisé, apoi șése sau șépte grădinărese îl ajutară să mănă ceta copilărescă.

Jocul, care mi plăcu mai mult, fu cel cu micul *epure de casă*. Chorul cântă acéstă întrebare: micul meu epuráš, ești tu óre supărat? și trei patru copii se duc spre a mângâia pe micul epure, care lasă trist să își atârne urechile, de odată apoi și le îndreaptă în sus,

¹⁾ Nume consfințit în 1840, ziua de aniversare a celui de al treilea centenar de la învențiunea imprimeriei (28 Iunie) Gréard pag. 9 și dicțiön. pedag. art. Froebel.

adică mititecele lor mâini se deschiid marí și se scutură d'a drépta și d'a stânga; capul copilului se ardică; el se apucă să sară pe când cei-l-alti par încântați, ca și când mângâerile lor ar fi vindecat în adevér un epuráš suferitor. De altmintrelea, avea atâtă înrîurire asupra copiilor, în cât în aceste jocuri ei stau la un gând cu dânsul și el însuși lua parte cu tot dinadinsul, avéntând dupe el grădinărese și copilași. Nu era zi ca mișcările să nu se împlinéscă cu tótă înfermecarea minților, fiind-că scopul său era de a le absoarbe. Un alt joc fu *porumbelul*: nimic nu era mai încântător de văzut de cât vioiciunea, cu care copii sburară, cu aripile bine întinse, ca să revină apoi iarăși bucuroși. Dupe aceea fu rândul *pisicéi* și *șórecelui* și însufleșirea ajunse la culme; atunci Froebel se puse între ei spre a schimba jocul acesta, care să prea încintase din ce în ce mai viu și îi dete de urmare altele mai liniștite: *maiul morei*, un marș, în care se împărțiră minciile culorate, cu petrecere încântătoare. În fine după cererea copiilor se mai urmară alte două jocuri. Când sună ora de plecare, Froebel însoți pe mititei săi amici până la ușa locuinței sale» . . .

Copilul ¹⁾ se naște cu gust de a vedea totul și de a cunoște. Viața sa sufletéscă nefiind încă deșteptată în el, dânsul se dă, cu totul, întâmplărilor

¹⁾ Gréard: *ens. prim.* pag. 4.

și împrejurimei în care el crește; toate simțurile sunt deschise, toate lucrurile, pe care ochirea sau mâna sa le întâmpină, îl atrag, îl răpesc. Incordarea minții sale nu ține mult, dar să reînnoește neîncetat; *ia mai spune, mai spune*, dice el mereu, acelora, cari îi istorisesc câte o poveste. Cărnuite dar cu meșteșug, sau mai bine cu blândete, plăpănde aplecări ale înțelegerii sale, el urmăzeșă șirul unei mici demonstrațiuni, adică unor amănunțite și înșiruite arătări. De îndată ce stai, el te întreabă și din întrebare în întrebare, el ajunge să pătrundă dupe măsura puterilor sale, în fundul sau adâncul lucrurilor. Pe lângă această dorință de a cunoște, în tot deauna totul, el mai simte îmboldirea firăscă de a lucra. Nu se mulțumește pe arătările altora, ci vrea să pipăiască el însuși, să descose și desfacă el, să își însușească cunoșterea. El va sparge păpușa care îl desfătează, numai ca să afle ce este înăuntru. Copilul nu sfărâmă de cele mai multe ori, de cât pentru a se încerca de a le încheia toate iar la loc. El face, desface, iar îmbină din nou și lucrările sale câte o dată ne minunăze cu potrivela și frumusețea lor. El este, din făptura sa, geometru și artist. În fine, cea din urmă trăsătură care îl caracterisează este că nu îi place să se simtă perdut în mulțime, el voește să aibă locul său. Ast-fel, un copil nu suferă a fi mestecat cu totă lumea; ci dorește ași avea partea sa, lucrarea sa și chiar

dascălul său. — Iată pe ce apucături sufletești își întocmește Froebel învățătura sa: de aceea își așează un copil dinaintea unei mese comune, ânsă cu scaunul său propriu ca să se simtă stăpânul propriului său domeniu, să se ațâțe de la început buna sa voință prin ademenirea unui joc îmbietor, să se desfășure sub ochii săi toate minunile *darurilor*. Să se învețe, mai întâi de toate, a putea din lucrurile cari cad sub simțuri: minci de lână colorate, corpuri geometrice, să alégă și lămurască fața, forma, materia, felurile părți ale unui corp, să se deprindă ast-fel *a vedea*, adică să pricépă: înfățișeri, figuri, asemănări, diferențe, legături de lucruri, să se pună apoi obiectul în mână, să i se arete cum să facă cu minciile de lână vopsite apropieri de culori care să placă ochiului, să înfiripeze și să încrâmpeieze din lemnișore unite prin gogoloe de plută niște pătrate, unghiuri, triunghiuri, să ardice cuburi în cruciș și piramide, etc. apoi sau prin ajutorul fâșiilor de hârtii colorate, îndoite în fel de fel de chipuri, împleticite unele în altele așa cum ar face un țesător de pânză, sau cu trăsături să se îndemâneze la desemn, încondeind lucruri ori văzute ori închipuie, ori și ce forme geometrice, ast-fel că deprinderea de a vedea să 'l îndrumeze puțin câte puțin la scoterea lucrurilor din cap, (iscodirea lor); și pe când mâna sa lucrăze de odată cu mintea, când cerința sa de a lucra se

afară implinită, să ne ajutorăm de astă ațintire a sa pentru a statornici în el prin întrebări la timp și la locul lor câte-va cunoștiințe limpezi, despre trăsătura și folosința formelor în vederea unei idei mari de o rânduială întinsă și luminosă și spornică.¹⁾

Lecțiunea practică să se unescă cu niște arătări morale luate mai ales din întâmplările clasei; iată în câte-va vorbe, în firésca sa înaintare și în desfășurarea sa regulată metoda lui Froebel. Și profesórea care purcede ast-fel, ajunge a fi stăpână pe simțurile copiilor, le îndreptă, le muștrlueste, și în ale dupe urmă, le orânduiește a prinde fără altă greutate ori ce începuturi de învățătură.... La Burgdorf, într'o zi văzuse niște copii jucându-se cu mincia. Un sistem întreg răsări în mintea sa. Jocul fiind cea d'ântăi arătare a lucrării copilului, mincea cu forma ei sferică, care este simbolul unității, cată a fi jucăria cea d'ântăi pentru copil, iar de la forma rotundă a minciei, trece la cub, care prin dungile sele in-

¹⁾ Froebel (dice d-nu H. Bormann) directorele scólei normale de institutore din Berlin, dupe o vizită la Marienthall, nu da voie nici o dată copiilor să sfărâme lucrările ce le au făcut de curând pentru a face altele nouă; el din contră îi îndatora să prelucereze aceleași chipuri ce făcuseră și prin acesta le înfrâna iuturarea, îi punea în pază și în răbdare, le insufla respectul de tot ce este în fapt și îi învăța de timpuriu să nu tragă progresul din o ruină, însă să 'l scótă cu rânduială din cea ce este în ființă.

vederează din unimea sferică înmulțirea liniilor și arătărilor în lucruri; apoi le dă în mână păpușea simbolul vieției.

Și iată cum Froebel, tot cugetând mereu și adunând la probe încercate asupra copiilor, se trudea prin vederi și cercetări nouă în îndreptarea și desfășurarea mai implinită a metoadelor.

Intemeierea sălilor de azil¹⁾

Din 1771 datéză origina sălilor de azil în Franța Légănnul lor fu mica comună din Vosges, Bandede-la-Roche. Acolo păstorul Oberlin întemeiă întâia scó-lă de impletit la ciorapi, (à tricoter: lucrări în cârlige), ast-fel numită pentru că copii care să adăposteau acolo și pe care-i învăța rugăciune, lectură, cântec, desemn și calcul să dedeau pe lângă acesta la lucru de mână.

În 1816 Robert Owens așezase în uzina sa din New-Lanark o școlă de copii a căror pază erea încredințată unui simplu lucrător James Buchanan cu puțină învățătură, însă deștept și suflet bun, care află în bunul său simț și în inima sa o disciplină întregă pentru educațiune. Atât de mare fu succesul seu în cât Brougham 'l chemă la Londra unde înființă scólele de copii (infant's schools).

În 1825 d-l de Gérando, vorbind cu foc de aste scoli în salonul d-ei Gautier-Delessert, d-na de Pastoret și reluă ideea ce avusese în 1801, și formând un comitet de d-mne cu d-na Millet casierită, înființă renumitul ospiciu «des Ménages» din rue du Bac: 1826 Apriliu, numit *sală de încercat*.

Tot pe atunci d-l Cochin primarul despărțirii a XII-ea din Paris, atins dureros prin nefericite pierderi în familia sa, aduse comitetului rézenul devotamentului său. El decise pe d-na Millet să meargă la fața locului să viziteze școlile de copii din Anglittera; se duse el însuși, reveni în Franța cu o traducere a manualelor Buchanan și la întorcerea sa comitetul înființă în strada Martirilor o sală de azil dupe principiul *infant's schools*.

În același an 1828 fundă el din propriile sale mijloce pe strada Saint-Hippolyte un azil model, căruia printr'o drăptă recunoștință ordonanța regală din 22 Martie 1831 îi dăde numele său (Cochin).

Programul și metoda din o sală de azil dupe decretul și regulamentul din 1855 Martiu 21 și 22 și dupe prelucrarea sa în 1881, sunt cam acestea:

Cunoscințele din viață prescrie în articolul 13 din regulament: împărțirea timpului, ano-timpurile, culorile, simțurile, formele, materia și întrebuințarea obiectelor familiare copiilor; noțiuni despre animale, plante, industrii simple, elemente, în-

tr'un cuvânt, toate încunoștințările elementare bune pentru a forma judecata copiilor.

Învățământul ¹⁾ (dupe decretul din 2 August 1881) coprinde: primele principii de educațiune morală; cunoscințe asupra obiectelor de uz, cele d'ântăi elemente de desemn, de scriere și lectură, exerciții de vorbire, noțiuni de istoria naturală și geografice, istorioare cu priviri la copii, exerciții manuale, cântul și mișcările synoptice.

Claude Fleury¹⁾ scria în 1685: fiind că primele lucruri de care copii se ating sunt cele dinăuntru unei case, diversele sale părți, servitori și serviciile diferite, mobilele și uneltele bucătăriei, n'are cineva să urmeze în copii, de cât dorința lor firească de a cunoște pentru că se 'î învețe în chip plăcut ce au să facă cu toate aceste lucruri și să le dea înțelegerea, pe cât sunt ei în stare s'o aibă, a scopurilor mari în vederea cărora s'au descoperit.

Se vor deprinde ast-fel a se minuna de bunătatea dumnezeiască și a-și resfrânge lumina cugetărei asupra tuturilor lucrurilor despre care iau învățăături și acela este principiul tuturilor studiilor în căpătarea științelor. Căci se înșală amar cel care își închipuește că are să umble mult ca să 'și învețe copii; aceștia nu vor trăi nici în aer, nici printre

¹⁾ Gréard op. cit. Nota 4, de la pag. 12. Idem Nota 1 pag. 13.

astre, mai puțin încă printre spațiile imaginare, în văzduhul aiurărilor, ei au să viețuiască pe pământ în lumea asta de jos, așa cum este.

Mai târziu se vor deprinde a vedea cum să lucreze pâinea, pânza, stoffe și orî ce lucrări manuale.

Cochin¹⁾. a scris că se pôte numai dintr'o foită de hârtie să se figureze linii, unghiuri, triunghiuri și poligóne. Îndoindu-se hârtia în două, dunga dă linia dréptă. Tot fóiea acéstă se împarte ast-fel ca să formeze unghiuri drepte, ascuțite sau obtuse; cu foiea în formă de unghiū drept le dai ideia de ce pôte fi un bun eker. I se dă asemenea una dupe alta, forma de triunghiū, de trapez, de diferite poligóne și cată a fi cu grijă de a se arăta feluritele trăsături care forméză definițiunea acestor figurî și le disting unele de altele. Cât pentru liniile curbe și suprafețele curbilíne se pot de asemenea desemna sau pe tabla cea neagră sau pe hârtie, și a deprinde pe copii atît cu aceste lucrări de desemn, cât și cu rezultatele lor. Se pôte iarăși pune sub ochii copiilor figura solidelor de lemne sau de carton pentru a le da de acestea tot ideia lămurită.

Geniul săleî de asil, repetă d-na Millet, (după Cochin) să află în inima mamelor. Să pôte imita studiindu'l. Nicî unde s'au le dai pedagog sau doctor învățat, peste

¹⁾ Manuel des salles d'asile din 1829 părut în 1833 trei ani înainte de a fi întemeiat Froebel primul său așezământ.

tot din contră, să se afle o sănătósă și filosofică intențiune unită îndrăgostirei, sacrificiului și heroizmului care sunt în caracterul iubirei de mamă. Spiritul matern, adaugă mai târziu d-na Pape-Carpentier, este până într'atât caracterul general, adânc al acestei educațiunii a copilașilor, în cât nevoit și ca din instinct 'lî iasă, pentru tot ce se légă de ea, pe buze numele acestea: îngrijire de mamă, stăruință neadormită de mamă, blândețe, îndurare, autoritate *maternă*, lecțiuni *materne*. Ce este deci acest focar de învățământ, unde mama să înmulțește sub atâtea forme, de cât *școla maternă*. Acéstă e numele ce 'l dedese în 1848 d-l Carnot¹⁾. Instrucțiunea ministerială din 16 Iunie 1855, învederând legătura ce este între sala de azil și școlă, adaogă:

«Când tóte sálile de asil vor da bunul exemplu de o metodă cu regulă și judecată prin care înțeleptírea va fi urmărită, mintea deșteptată, simțul moral întărit, tóte însușirile puse în joc, școlile primare se vor împărtăși ele însăși de aste îmbunătățiri dovedite sub ele, înăintărei și desvoltărei unora răspunzând neapărat ardicarea celor l'alte. Cum să ar crede că dintr'o minunată purcedere a sálilor

¹⁾ Decret din 28 Aprilie: «sálile pe azil réu numite așezăminte de caritate prin ordonanța din 22 Decembrie 1837 sunt așezăminte de instrucțiune publică și se vor numi de azi înainte: *școli materne*».

de azil nu s'ar șterge neajunsurile ruginite de prin școli. Progresul unora va fi punctul de plecare și cauza cea mai de întâi a progresului celor l'alte și prin urmare sălile de azil câtă a fi luate de acum ca basă a sistemului primar întreg de învățământ.

Lucrările grădinilor de copii. (Gréard pag. 23).

La expozițiunea universală din Viena (1873) mai multe așezăminte din Germania, ca produs al lucrărilor grădinelor de copii, au întins dinaintea ochilor niște adevărate minuni de construire și mănui: scaune, coșuri, flori, vase, lucruri de tot felul îngărdinate și prinse prin mijlocul vergelelor, al fâșiilor de hârtii colorate, în cât aceste împreunări și încuțieri desfătătoare, orî ereau lucrarea copiilor, și atunci în adevăr ei în acest moment aveau în mână ca și un meșteșug; saŭ, dupe cum este mai aprôpe de adevăr, lucrările erau înfrumusețate de instituțore și atâta filonikire în lucru, nu era semn de o indeletnicire bună. Și ar fi dat cine-va și mai bine sémă de acéstă netezime căutată a lucrărilor, stând în fața geamului sub care erau rânduite un fel de probe impuse elevilor scôlelor normale din grădinile de copii. Se aflau acolo flori de hârtie care aminteau niște capo-d-operă ale vechelor corporațiuni.

Exercițiile lui Froebel tóte nemerite spre a ocupa destoinica mișcare a copilului, nu sunt de folos de cât cu condițiunea de a rămâne îndemănări prepara-

tóre studiului elementar, care este tēmelia orî cărei bune educațiuni.

Froebel ca și Pestalozzi și preotul Girard, caută prin metoda sa ca din educațiunea simțurilor să desvolteze simțul moral, ânsă fiind că ce prescriea el și sfătuia cam era nou pentru acel timp și sta mai ales în lăudarea și trômbițarea solizilor și a figurilor geometrice, căți-va următorî ai sêi, mai mult zeloși de cât luminați, au stricat învățătura sa întinzând prea mult principiile asupra cărora se bazéză sistemul, înfigându-se prea mult în câte unele adică: în cele cari au de scop lucrul de mână.

Metoda franceză ne ferește a trece măsura. Ea ne cere examenul culorilor și formelor, exercițiul îmbinărilor geometrice, ca mijloc de educațiune și în același timp ca folositóre indeletnicirei pentru deșteptarea copilului.

Iată, de altă parte, noui programe, ast-fel dupe cum le a hotărât decretul din 20 August 1881: «cunoscințele asupra lucrurilor de us (practisire), coprink: arătări asupra îmbrăcăminteî, locuinței și nutrimentului, asupra culorilor și formelor, asupra împărțirei timpului, anotimpurilor etc.

Exercițiile de cuvântare au ca scop de a deprinde copii a vorbi și așî da seama de ceea-ce ei au vădut și înțeles. Bucățile din poezii ce li sê dă sê învățe pe din afară vor fi scurte și simple. Invățământul desemnului coprinkde :

1°. combinări de linii prin speteze, bastonașe etc.
2°. Trăsătura și înfățișarea pe tăblițe a acestor imbinări și desemnuri dupe profesóre, pe tablă quadrilată (deprinderi pentru mână și ochi).

3°. Incondeierea pe tăblițe a obiectelor din uz, (viață) a celor mai simple. Lectura și scrierea vor fi, pe cât este puțință, învățate de odată. Esercitiile trebuiesc să fiă tot-d'a-una făcute împreună. . . .
Învățământul calcului coprinde:

1°. Studiul formărei numerilor de la 1 până la 10.

2°. Studiul formărei zecimilor de la 10 până la 100.

3°. Cele patru operațiuni sub forma cea mai începătoare și îndreptate mai întâiu la prima zecime.

4°. Scrierea numerilor prin țifre.

5°. Aplicări foarte simple ale sistemului metric (metri, litri, monede). Acest învățământ va fi dat prin mijlocul obiectelor puse în mâinile copiilor, astfel ca : linióra (spetéza mică), bastonașe, culori etc. Copiș se vor deprinde la calcul mintal asupra tuturilor împreunăturilor de numere ce ei vor fi făcut.

Din istoria naturală vor ști : arătarea părților principale ale corpului oménesc, idei despre animalele cele mai cunoscute, despre călătorii și despre minerale de care ne servim. Acest învățământ este dat cu ajutorul obiectelor reale și al colecțiunilor formate pe cât este cu puțință de copii și de profesóre. . . .
Învățământul geografiei este descriptiv, rezămat pe observarea locurilor unde trăește copilul, adecă :

1°. Orientarea, îndreptarea spre răsărit, apus, etc. (punctele cardinale soare, cer, zi, noapte).

2°. Incunoșcințări despre pământ și apă.

3°. Oare-care arătări asupra unor fluvii, munți și principalele (orașe din Franța).

Recitarea (spunerea pe din afară) se face mai ales :

1°. Asupra marelor fapte din istoria națională.

2°. Asupra lecțiunilor de lucruri.

Esercitiile manuale vor consista în împletitură, țesătură, înduoitură, mici lucrări cu cărligele. Nu se încuviințează cusătura sau orș ce alte lucrări ar os-teni prea mult pe copii.

Învățământul cântului coprinde : esercitiș de intonațiune și de măsură din cele mai simple, cântecile în unire și din două părți (de începători) și de acelea care însoțesc jocurile, gimnastica și mișcările. Cântecile vor fi potrivite întinderei vocii copiilor. Pentru aceste esercitiș, directricele se vor servi de diapazon. Esercitiile gimnastice vor fi pe graduři, în scop de a se ajutóra creșterea fizică a copilului. Ele se vor compune din mișcări, din marșuri, din evoluțiuni și din jocuri conduse de profesóra. Lecțiunile nu vor trebui nici o-dată să țină mai mult de un pătrar de oră sau 20 minute, ele vor fi în tot-d'a-una despărțite prin cântece, esercitiș gimnastice, marșuri sau mișcări¹⁾, se împuterească corpul și mintea :

¹⁾. Art. 13 le 25.

«In orî-ce studiu, orî care ar fi, zice J. J. Rousseau, fără ideia sau iconirea limpede a lucrurilor arătate, semnele arătătoare nu sunt nimic». Un 2, un 3, un 5, nu este de cât scriere hieroglyphică pentru orî-cine ar avea subț ochi aceste țifre fără deslușirea de mai 'nainte a lucrului. Inșă dacă copilul începe prin a vedea numărând obiecte reale, bucăți și petricele, șuvițe, dacă mai ales le a pipăit și le a numărat el însuși,—și, sub privirea, acesta aparatul numărător de gogolgie (boulier — compteur¹⁾), care rămâne în mâinile profesorei nu va prețui nici o-dată un joc de bucăți de metal puse la îndemână copilului; — dacă zic, este deprins ca să lucreze, cu aceste cantități de obiecte reale, la adunări și scăderi, când un eșercițiu de calcul mintal se propune, spiritul său se va reîntorțe numai de cât asupra câtimilor cu care a lucrat și făcut la socoteli, și va deslega dupe lucrarea concretă tot ce va fi făcut; pentru el, a calcula decî în acest mod însemnăză încă a vedea.

La orî-ce etate, dar la acesta mai mult ca la orî-care alta, spiritul să îngreuiează și să înlătură de la un învățământ, unde ureichea numai singură este chemată și ochiul, nu.

¹⁾. Vezi le boulier — compteur de Mme Pape — Carpentier, cel mai bun, dintr'un patrat de sârmă pe care să înșiră ca boabele în mătânii sau rotoagoale la numărătoarele de biliard, câte nouă mărgel în fie-care latură, spre a se învăța copii să socotescă ușor.

Metoda froebeliană pentru începutul învățătorei, din capul locului și din temelia studiilor, va să zică: *experimentarea*; prin aceasta numai putu știința s'ajungă unde este azi, iar scopul școalei fiind împărțșirea științei, cum de nu s'ar aduce în școlă experimentarea? creerul omenesc e tot același și tot prin simțuri lucrează¹⁾ — orî de ar prinde el ănsuși de-a dreptul din lumea de afară, adevărul, (cel puțin pe cât ne este nouă dat să îl dovedim în firea lucrurilor), sau de l'ar căpăta pe de întreg și de-a gata din învățături,—și tot pe un drum ne duce și tot pe același spre cunoașterea făpturei întregi și lucrurilor și ființelor, de am da sau nu prin școală: și când este bună școala neapărat că în predarea învățăturelor (pe scurtul timp de două-zeci de ani aproape) apucă tot calea ce știința (de două

¹⁾. Creerul omenesc este tot același, (vezi mai departe un articol: *didactica și creerul*) orî-ce cunoștință ar umbla să și însușească, orî-ce idei ar vrea să aibe de lume, de făptură, de lucruri; decî nu pot fi două căi opuse spre *un adevăr*. Froebel, atât prin citirea cărței lui Comenius, ce primul său profesor Grüner, îi pusese în mână (spune Gréard), cât și prin învățătura de la Pestalozzi, la care se închina ca la un idol, sezând pe lângă dănsul două ani la Yverdon, mare epocă și hotărătoare în viața sa (cum ne-a spus el) fiind-că nu credea că poate fi adevăr a cărei cunoștință să n'o capete acolo, Froebel predică (dupe zisa lui Michelet) tot evanghelia lui Rousseau, care a scris: «simțurile sînt ăntăiele unelte ale cunoștințelor: înainte de a învăța pe copil să citească, cată să-l înveți a vedea,» cîci în a vedea, stă toată pedagogia.

sute de ani) urmează în descoperirea lor din natură, creierul omului crescând ca și al omenirii treptat și tot mergând spre înaintare. Iată dar cum este supus să reîncerce încercarea, să recugete cugetarea și să lucreze orî-ce lucrare a minții cercetătoare de câte un nou fapt și aflătoare de legiuirea faptelor (de adevăr), spre care scop tinde știința²⁾.

Bacon¹⁾, filosoful englez a dat de bază științei de fapt: *experimentarea*; iar școalei a dat-o Moravul A. Komensky (latinizat Comenius). Și unul și altul propun aceiași metodă; căci aceleași idei, aceleași prin-

²⁾ Căci ce însemnează a ști de cât de a fi în stăpânirea unui lucru său înșiruirei lucrurilor (o lege, un system), ce dovedim prin *simțuri*: vîz, auz, pipăit sau instrumente ajutoare simțurilor (microscop, telescop) ce-a ce se numește observarea și apoi din acestea inducem (inducțiunea) asupra-le câte o judecată (adică. înfiruirea ideilor sau iconirea lucrurilor din simțuri prin puterea cugetărei) și nici un om, cu creier sănătos și în deplinătatea însușirilor, când e pus dinaintea acelorași lucruri sau schimbări ale lor și în aceleași împrejurări n'are pentru ce să se îndoiească de aste arătări, afară numai dacă îi place a se îndoui și de el și de lume, și atunci îl botezăm: sceptic, schopenhaurist sau idealist sau cum va voi, ânsă noi îl lăsăm în pace, avînd piciorul țapăn pe pămînt și vîzînd în jurune atâtea minuni ce ochiul și mintea noastră au dat la iveală și din care trăim mai fericiți: adevărat întregimea civilizațiunei.

¹⁾ Francis Bacon (1561—1626) și A. Komenski (1592—1671) din secta fraților Moravi, născut la Nivnitz lângă Ungarisch-Brod, (dar familia sa originară din Komna).

cipii, același spirit este în reînnoitorul *logice* științifice și în reîntemeietorul pedagogiei. — Bacon zice că cercetarea să porceadă din dovedirea lămurită a faptelor ca să scoatem de aci rînduirea legilor firești în mersul lucrurilor; iar, Comenius că învățămîntul să se îndrumeze de la exemple și probleme la reguli și la formule, cari sunt numai cuprinderea lor *abstractă*. Bacon te îndeamnă spre a pătrunde în negurosul necunoscut, să-ți deschizi ochiul, ațîn-tești urechilea, deștepti mintea asupra lumii încunjurătoare din firea întreagă, s'o vezi, auzi, întrebi, iar toate aste arătări, ascultări, răspunsuri, să le aduni, apropii și rînduiești în mari leginiri, cari îți vor desluși minunoasele ei lucrări, căci numai după ce ai vîzut (*observarea*) și ai judecat (*inducțiunea*) pe fapt și pe adevăr, poți să ajungi a ști: iar din presupunerii, și închipuirii și ciocniri de vorbe (dintr'o metodă *apriorică* și *abstractă*¹⁾), de sigur că nu

¹⁾ Știm care este rolul hypotesei în știință, foarte urâtă de Newton (*hypotheses non fingo*), dar prin care a putut Cuvier, dintr'o mîsea de mastodont, prin calculul măsurilor de căpățîni, presupune întregul corp de elephant *antedeluvian*, descoperit mai târziu aidoma în ghițele Siberiei și din carnea căruia s'au gustat biftecuri. — Dumas în *filosofia sa chimică* zice: hypotesa se va urzi din zece fapte observate, apoi va esplica zece cunoscute, dar încă nelegate între ele nici cu cele de ântăiu, va descoperi zece noi, dar la urmă va cădea în fața altor zece cari nu mai s'leagă de acestea.

te alegi cu nimic. Comenius, spre a spori în spirit cunoaşterea lucrurilor, sfătuieşte îndestul să plimbi vederea asupra-le, să fii cu mare aţintire în deslegarea lor, despreunându-le ori-ce arătări şi însuşiri, înţelegând treptat cum s'au făcut şi la ce sunt de folos vieţii, fugind departe de acea *didactică* (!) care îndoapă mintea cu nişte învăţături ce nu poate nici înghiţi, nici mistui, nici absoarbe întru nutrirea şi sporirea puterilor, fiind următor naturei, care în desfăşurarea sa înaintează cu şir, cu legătură şi cu rost, deducând ast-fel şi în şcoală necunoscutul puţin câte puţin şi tot binişor din cunoscut (*natura non facit saltus*). Iată dar cum Comenius cere copilului de a se deda zilnic cu faptele vieţii, din care apoi să cunoască rândueala lucrurilor mai grele şi mai mari; de es. pentru gramatică, mai întâiu să se înveţe o limbă prin vorbire şi practică, apoi prin reguli şi definiri; pentru ale geografiei, să se *vază* mai întâiu ce este un riu, un deal, şes, munte ori pisc, să se măsoare prăvăliri ori înălţări de tărâmură, să se desemneze; apoi să studiezi o ţară sau continent, şi așa mai încolo. — Copilul deci mai întâiu va vedea, încerca sau experimenta şi apoi va cugeta, va resfrânge asupra lucrurilor cugetarea, va despărţi, defini, socoti, rândui şi rosti cu mintea. Comenius deci se poate numi Bacon al educaţiunei! În scrierea sa cea mai de căpetenie: *didactica magna* sau marea învăţătură — titlu care ne amin-

teşte îndată: marea întocmire a ştiinţelor: *instauratio magna* de Bacon — pedagogul nostru a pus temeliea experimentării în şcoală (în vre-o 190 pagini din ediţiunea cea mare în folio). Intr'adevăr, dupe ce începe prin salutarea cuvenită cititorilor, închină apoi cartea sa cârmuitorilor popoarelor, căci a lor este stăpânirea şi puterea toată, să aibe deci îndurare de soarta supuşilor şi inimă bună către ei, şi le dă în acest scop sfaturi sufleşteşi (sfaturi cari mai tot de una se pierd în vânt) că: de este să se aducă ceva îndreptare stricăciunilor şi patimilor omeneşti, numai dintr'o prevăzătoare şi înţeleaptă creştere a tinerimei o pot aştepta, şi de aceia densusul le plănuieşte orânduirea unei învăţături depline, unde toţi se înveţe de toate în total (*ubi omnes omnia omnino doceantur*), şi, în fine, în mai multe articole (vre-o pai-spre-zece) arată ce este această învăţătură care să cade a fi aceeaşi pentru femeie şi pentru bărbat,¹⁾ întemeiată numai pe natură ca pe o stâncă neclintită, căci toată arta nu e de cât i-

¹⁾ Comenius a deslegat ast-fel o mare problemă a educaţiei moderne; coci de au rămas atâtea reforme sterpe de îmbunătăţiri, atâtea revoluţiuni fără folos în viaţă, cauză mare este şi neştiinţă femeilor cari nu le au înţeles şi nu le au însuşi: jumătate din genul omenesc rămânând prin un despreţ secular înapoiea cugetării bărbăteşti care studia şi propunea atâtea măsuri mântuitoare pentru toţi şi binefăcătoare omenirii!

mitarea naturii, și toată știința nu e de cât o lucrare asupra sa, spre a putea să dovedim ce este în ființă, în fapt, în adevăr. — Și tot târcolind împrejurul ideii de o metodă *naturală*, care îi place foarte, dupe ce a stăruit vârtos în căștiunea de educațiune fizică, în mod natural — dă cele nouă sentințe sau regule *naturale* de predarea învățăturilor, principiile metodelor. — Fiind-că acestea mai revin, adese-orî, în cartea sa, care a făcut mare sgomot: *orbis pictus*¹⁾, lumea zugrăvită, (universul pictat) și mai sînt strînse într-o mică publicare a sa: *metoda nouă*, vom cerca să le prefirăm repede în asemuirea lor. Mai înainte orî-ce învățătură cată a fi ușoară, plăcută, atrăgătoare, adîncă, împlinită²⁾ și servind în orî-ce grad și la orî-ce timp al vieții; pentru aceasta, cată să mergem treptat, nici odată să nu trecem la un al doilea lucru pînă ce n'am pîtruns pe întăiul, și dupe ce l'ai înțeles, apoi să îl

¹⁾ *Orbis pictus*: lumea (albă) în chipuri, în zugrăveli, din 150 capitole, cu epigraful caracteristic:

Omnia sponte fluant absit violentia rebus: toate curgă în voia lor, lipsească sila din lucruri; cadrele acestea deslușeau înțelesul curat al cuvintelor, cum sînt și azi în bunele dicționare archeologice orî în cărți. — Comenius ușura prin aceasta foarte mult învățarea limbilor, punînd sub o figură 2 vorbe: latină și germană, iar noi am putea pune azi și zece.

²⁾ Orî-ce program de cursuri (primar, latin, academic) este în Comenius complet și enciclopedic, numai treptat dupe puterea elevilor.

mai revizuiesti odată cînd te apuci de altul, ajungînd ast-fel a pricepe îndestul orî-ce lucru, tot ce *este în fapt* din care putem conchide tot ce a fost sau alte orî chiar ce va fi. Procedarea este naturală, fiind-că nu sînt nici sărituri nici hopuri, toate se desfășură una din alta și cele de înainte studii aruncă lumină înaintea lor spre descoperirea celor ce stau încă în necunoscut. Iar, fiind-că în orî-ce învățătură sînt trei lucruri: — 1° ceva cunoscut, 2° ceva necunoscut, 3° lucrarea mintală spre a trece de la una la alta, — totul cată a fi studiat nu prin descriere, dar prin înfățișarea lucrurilor, nu prin definiri, abstracțiuni și reguli, dar prin exemple, exerciții și încercări, și o regulă n'o să vină nici odată înaintea exemplelor, nici o theoremă înaintea unor deslegări asupra cătimilor sau măsurilor reale, prin lucrări practice, practica fiind singurul mijloc de a se învăța omul la ceva, ca să ajungă a ști și a lucra, și nu va putea de cât numai vîzînd și făcînd: spre es, va învăța: scrierea scriînd, zugrăvirea zugrăvind cusătura cusînd, jocul jucînd, călăria călărînd, înotarea înotînd, și orî-ce lucru *tot* lucrînd (agenda agendo discantur).

Theoriea deci nu însemnează nimic fără practică (nici cartea fără lucrări), și iasă numai din aceasta întocmai precum știința din experiență. Lucrarea este temelie învățătorei; iar, ca să înveți ușor, plăcut și spornic și pentru tot-de-una, cată mai înainte

să înțelegi și înțelegerea este *învederarea* lucrurilor prin simțuri, cuprinderea lor prin vîz, auz, tact, așa ca să aibî o cunoștință deplină, limpede și neîndoioasă de acestea, și toate ne vin de la simțuri, dupe axioma: «*nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*», adică: simțirea e mijlocirea cuge-tărei. Și fiind Comenius încredințat că nimic nu este în înțelegerea noastră ce se nu fi fost mai înainte în simțuri, el caută a ușura bine înțelegerea lucrurilor, oglindind toată natura simțurilor (prin zugrăvirea lumii: *orbis pictus*) înfățișând neîncetat vederei: chipuri (sau imagini — ar fi dorit chiar sculpturi), căci acestea se sapă mai îndată și mai adânc în mintea copilărească.

Bréal¹⁾, vorbind despre învățămîntul lucrurilor — așa de bine urmărit de Montaigne, Rabelais, Rousseau, Pestalozzi — ne arată lămurit că: «vederea este darul cel mai mare, însă cel mai rar în om, fiind-că n'a fost împărtășit multora» (A. Maury), și că prin acest simț, cel mai puternic al nostru se capătă îndestulător și hotărât știința despre orice lucru. — Ast-fel sfinții Methodius și Cyril creștinară poporimea prin înmulțirea icoanelor. — Iar întipărirea aceasta, de la început, în creier, asigură înțelepțirea întreagă și la vorbă și la faptă, de oare-ce

dau minții deprinderea de a vedea lucrurile așa precum sunt, în deplinătatea arătării lor și în tot adevărul lor firesc. Scopul acesta, zice Comenius, nu s'a luat în seamă în școală (de atunci și până azi este tot uitat) și se predau învățăturî școlarilor — pe tipic și pe bukiî — încât ei nu le pricep de loc, fiind-că nu li se *învederează* mulțumitor nici măcar închipuirei, dar încă judecăteii lor, și iată pentru ce ne frământăm în sec și profesori și elevi, în o școală mincinoasă, îngreuietore, silnică și fără spor, bătînd mereu apă în piuă. Va fi studiul însă plăcut dacă dascălul pe lângă blîndețe, îndurare și bună-voință, va trata pe elevi după firea lor, le va da lucrărei lor un înțeles și când din spectatori și auditori îi va preface în actori, adică lucrători de o potrivă și la o-l-altă cu dînsul, mișcînd, interesînd, luminînd pe toți nu numai prin schimbarea felurită a lecțiunilor, dar mai ales prin deprinderi, încercări, practică în orî-ce program de studii.

După atare considerări, aflăm treptarea învățăturilor școlare (la cap. XXVII până la XXXI al didacticei mari), parte admirabilă și foarte însemnată.

Pune mai înainte *școala maternă* (*schola materna*) sau a mamelor sau a sinului mamei (*materni gremii*), programul fiind așa de frumos descris că s'ar putea și azi urma pentru copilașii de la două la șase ani. — Și li-se predă de toate, însă după puteri:

¹⁾ Bréal. L'Instr. publique en France: pag. 107—108—110.

physica și physiographia, dar cum? niște convorbiri drăgălașe despre apă, pământ, foc, aer, ploaiă, zăpadă, ghiață; ori lumină, întunec. culori; sau oțel, aramă, aur, argint — botanica: plantă, arbore, — geografia, dupe locul de unde ești: deal, vale, munte, râu, fluviu, sat, târguleț, târg — istoria: oră, zi, săptămână, lună, an, timp; povestiri mici, întâmplări zilnice, un fapt, legarea faptelor împreună, cum se nasc și ce ne învață; — aritmetica: numărarea, socotirea cu bobî și lucruri — geometria; măsură, linii, dreaptă, curbă, cerc, metru, cumpăni, cântar etc.

Scoala maternă se închieie prin zăgrăvirea dorinței copiilor de dărmări și reînțemeieri în lucrări, care nu este de cât trudirea minții ca să producă și fabrice câte ceva. Deci să nu se pună piedică, ci să se caute o bună îndrumare și nemerită unei asemenea apucături firești; așa dar, acest *informatorium der Mutterschule* rămâne încă un bun îndreptariu de creșterea copiilor și minunat de folositor.

Scoala maternă cată a fi în ori-ce casă; dupe care vine școala poporană (*schola uernacula publica*) un fel de școală primară, în veră-ce comună; școala latină (*schola latina* sau *Gymnasium*) care nu poate lipsi într'un oraș, și în fine, academia, care se cuvine ori-cărui regat sau provincii mai mari. — Despre acestea se va trata mai departe.

Neîndoelnice însă că bunul început al școalei ex-

perimentale și ce numim azi: *lecțiunea de lucruri*, datează de la Comenius¹⁾.

Lecțiuni de lucruri²⁾

E cunoscută însemnătatea *lecțiilor de lucruri* (*leçons de choses*; *objet-lessons*: *realien*) în Germania și statele unite. Lăudate foarte mult la Franca de către Montaigne și Rousseau, cu mult înaintea lui Froebel și Pestalozzi, s'au prins azi în școlile parisiene prin deșteptăciunea și stăruința unei institutore fără seamăn: D-na Pape-Carpentier.³⁾

E timpul de a le introduce și în școalele primare spre a servi de intrare tuturilor începuturilor de învățături ale artelor și științelor, căci lecțiunile asupra lucrurilor sunt căile scurte cele mai firești de a se ușura copiilor înțelegerea ori-cărui adevăr al geometriei și științelor naturale. Institutorele mai ales are la îndemână multe mijloace, ca să așeze în copil ochirea și vederea naturii. Câte lucruri nu poate el să adune în plimbările sale zilnice, câte nu le poate el arăta de la ce este mai simplu până la

¹⁾ Comenius ca și cardinalul Autiano povățuiau toate astea cu un secol înainte de Rousseau. Tot el cerea în școli cu stăruință învățarea limbii părintești, precum da și sfătuirii despre lăptarea pruncilor de către mamă și despre plapanda sănătate a lor și creștere naturală.

²⁾ Ferneuil: la réf. de l'Ens. public. (cap. X, p. 110—115).

³⁾ M-me Pape-Carpentier: *Leçons de choses* (Hachette).

ce este mai împlinit! într'o plantă: culoare, numărul și forma foițelor floarei (petalelor), țesătura tulpinei și foilor; într'o goangă (insectă): numărul aripilor, picioarelor, firele din bot (antene) și fața lor; mai pe urmă cercetează făptuirea lucrurilor în care este mai mare învăluială și încurcătură și înțelegerea este mai grea: în flori numărul firicelelor cu praf galben la vârf și fundul floarei cu seminții (de la coadă, adică: staminele și pistilul), forma florilor, așezarea și felul foilor și în goange ori insecte acele împărțiri ale corpului și tăieturi de peste mijloc (segmentele abdomenului), petele de pe aripă, numărul de încheieturi de la picioare și făcutul celor mai mici părți.

Cât pentru desen, este ușor de a se ajuta copilul în micile sale încercări de a ne încondeia pe hârtii sau pe câte o tablă tipuri de oameni, sau case, sau pomi, sau vitele de prin prejur. Scolarul se dedă pe îndelete cu trăsături de suprafețe și de linii și de aci poate ușor să se urce cu mintea la cunoașterea *învăderată* a principiilor geometriei. — Folosul cel mare din lecțiunile asupra lucrurilor este că naște în copil acea pornire de a le zări și rosti așa cum sunt în fapt și în firea lor și de a 'și căpăta niște idei despre acestea întocmai cum sunt, în adevăr, însușirile și legăturile lor. Mai bine de cât ori care altă metodă sporește puterile simțurilor în creșterea lor, supunându-le la o disciplină

(muștruire) naturală, de oare-ce 'i lasă a 'și da seama prin ei însăși de tot ce simt și cunosc din afară. De altminterlea, această educare a simțurilor împuternicește mult judecarea. Cine se învață a vedea bine și a le lua întocmai după cum sunt, obiectele materiale, tot asemenea se dispune a vedea limpede și a judeca sănătos tot ce este în puterea înțelegerii sale și a simțirii sale din năuntru.

O națiune care ar avea la temelie învățământului primar lecțiunile de lucru, nu va fi dusă cu vorbele și amăgitoare, atunci când va fi chemată a 'și lua mari hotărâri, atingând interesele și onoarea sa.

Dar de câți-va ani s'au publicat ore-cărî lucrări, care 'și propun de a coperi această lipsă.

Ne este permis a cita între altele; *Le livre de l'écolier* (cartea scolarului) lecturi morale și pline de învățătură de M. Guyau, *Francinet* de G. Bruno. Cartea scolarului este împărțită în trei: 1) datoriile omului și copilului, 2) cunoștințele nevoilor zilnice (de uz), 3) datoriile către societate și patrie. Iar cartea *Francinet* coprinde 121 capitole despre diferite subiecte, tratând principii generale de morală, industrii, comerț, și agricultură.

Iată titlurile câtor-va din acele capitole: natura și industria, împărțirea lucrului dupe industrii; despre Newton, descoperirea *atracțiunii*; proprietatea, capitalul și definițiunea sa; interesul, moneda, concurența, istoria lui Turgot, magnetele și telegraful

electric, națiunea și guvernământul, impositul (dări către stat, județ, comună,) starea, în general, a agriculturii, lucrarea câmpului, turma, mașinile, tipografia și Gutenberg, creditul, asigurarea, armonia intereselor între națiunii, amorul patriei și al omenirii, revizuirea totală și pe de întreg a științelor.

I-a. Științele materiei, 1) științele matematice, 2) fizice, 3) naturale. II. Științele (spiritului) sufletești: 1) științele morale, 2) sociale, 3) religioase.

Caracterul acestor două lucrări de sigur urzite sub aceeași însuflare, este de a ține mereu piciorul pe pruntul faptelor, tot pe ce este real și de a înfățișa cât mai cu putință lucrurile în istorioare plăcute (sub formă anecdotică) și pe descrieri pentru a fi tot deșteaptă dorința de cunoaștere a copiilor.

Asemenea numele descoperitorilor însoțesc mai tot-de-auna și statornic istoria descoperirilor mari.

De aci reieșă că Newton, Franklin, Turgot, Parmentier, Fulton, Papin nu se mai despart, în mintea elevilor de descoperirea atracțiunii, paratonerului, desființarea brezlelor și starostiilor (abolition des maîtrises et des jurandes), de aducerea cartofilor, de serviciul vapoarelor (și altor mașini cu abur). Și apoi în istorisirile acestea se aruncă pe la mijloc cugetări morale, bună oară: răscularea corăbierilor, cari sfărâmară vaporul lui Papin (averea sa curată), se poate apăra cumva și socoti dreaptă? întrebă D-l Edmond pe tânăra Henrich.—Nu de si-

gur Domnule, răspunde copilul,—căci D-v. ne ați învățat, că n'avem dreptul să împiedicăm cu puterea pe alții de a se folosi de libertatea lor, chiar când aceștia s'ar apuca să lucreze contra intereselor noastre; însă când lucrează contra dreptății, în contra drepturilor noastre, atunci putem.

Le livre de l'écolier conține la fie care pagină cele mai însemnate arătări de oameni, cari s'au dat cu totul patriei sau omenirii, sau e vorba de un Ioan Snyders, care se lăsă a fi înghițit de apa unei mine pentru a scăpa de la moarte sigură pe cei-l-alți lucrători, soți ai săi, ori de acea țărăncă din Lorraine care în timpul resbelului din 1870 mai bine voi a fi împușcată de Prusaci, de cât să trădeze secretul trecerii unui regiment francez.

Mai mult încă: autorul avu fericita idee de a pune, în josul fie-cărei pagine, lucrări orale în legătură cu textul și conținând un șir de subiecte, ce copilul are să trateze și întrebări, la care este chemat să răspundă.

Fie-care lectură va deveni ast-fel pentru elevi nu numai un exercițiu al memoriei (de a ține minte), dar mijlocul unui învățământ viu și practic, pe care dascălul e liber a 'l conduce după plac. Câtă a ne zori să introducem asemenea opere în scoalele noastre primare, în care nu s'a prevăzut încă aceasta. Să desleagă acea problemă grea de a învăța din scoala primară preceptele moralei private

și publice în afară de ori-ce dogmă confesională (bisericească) și de ori-ce abstracțiune scolastică, ce de mult a pretins abatele de St. Pierre,¹⁾ preot, dar și filosof, care, pentru educațiunea morală, în loc de catechism (sec și tipicarnic) sau de predică adormitoare asupra datoriiilor — pe categorii (par-cô s'ar vorbi marelui cugetător Kant) și resfirată în aer fără de a se prinde în mintea copilărească — voiește un învățământ viu prin arătarea unor mari exemple și judecarea lor, fiind adus scolarul, el însuși, în împrejurări de a-și dezveli firea și în stare de a-și îndeplini cu toată sfințenia datoriea, voios și hotărât, cu mulțumirea și încredințarea că *este bine* a face așa și că nestrămutat va fi următor datoriei și va trece chiar peste ea, cum au făcut cei oameni nemuritori,²⁾ a căror viață li s'a desfășurat dinaintea

¹⁾ L'abbé de St. Pierre (1658—1743), semănător de idei și de bune reforme, a meritat titlul de solicitatorul binelui public, filantrop mare, el a scos la iveală în limba franceză cuvântul: *bienfaisance*, binefacere, și a scris că: *scopul educațiunei este de a însufla spiritul religios*.

Dar Rollin (1661—1741) deși numit de Villemain «sfântul învățământului», n'a recomandat el într-una lectura marilor pagini ale istoriei (Romane mai ales) ca bază de învățătură morală; dar Bernardin de St. Pierre (1737—1814), dar alții!!

²⁾ Plutarchos n'a fost el păstrat sub căpătâiul atâtor oameni mari și gustat în tot secolul al XVI-lea și XVII-lea?

ochilor, din citirea sau vorbirea sa cu profesorul¹⁾. Și când asemenea figuri li s'au oglindit în creier, când niște atari trăsături s'au săpat și adâncit de timpuriu, rămânea-vor cât viața, nu se mai șterg nici o dată, și lucrând pe asemenea apucături (ca și firești) copilul va crește automat, nu iezuit, moral. — Iezuitismul într'adevăr impunea necruțător cartea de rugăciuni toată și catechismul din începutul începuturilor de învățătură, ca să papagalisească copilașii tot ce nu înțelegeau mult mai târziu, dar atunci!

— Ânsă Port—Royal (des champs), cel mai sfânt așezământ pedagogic ce a deschis vre-o dată o sectă bisericească, dară de scurtă durată, fiind-că ordinul jesuitic, care monopolizase învățământul (iar acum se simțea atins și în renume și în pungă mai ales), porni luptă prin nedemne uneltiri și crunte persecutări, de îl dărimă și rase din fața pământului,²⁾ Port-Royal de unde au eșit cei mai cucernici și evlavioși scriitori — un Pascal, Racine, Arnauld, Nicole, de Sacy, Lancelot, și alții..... n'a crezut de cuviință a se înlătura marii moralisti profani și din

¹⁾ Înșcenarea persoanelor și faptelor învederează minunat ori-ce principii sau reguli morale: spectacolul este un puternic învățător. Apologul sau fabula nu este de cât tot înșcenarea, dar în loc de oameni, avem animale. La Fontaine a zis: *C'est une comédie en cent actes divers,*

Et dont la scène est l'univers.

²⁾ St.-Beuve: Port Royal des Champs; Paul Albert: lit. fr. XVII s.

conversațiunii asupra-le trăgeau cele mai frumoase reguli întru practica vieții prin exemple mari.

Cât despre Locke și Rousseau, Basedow, Pestalozzi și Froebel, din cari de sigur nici unul nu se va mai bănuî de atheism, ba mai mult încă sunt toți pătunși de un puternic sentiment religios, nu mai începe îndoială că dânsii n'au înțeles că mai poate fi alt învățământ de cât *intuițiunea*, mai ales în morală, (urmând zicătoarea de la Seneca: longum iter per praecepta, breve et efficax per exempla); deci: puține comandamente, ordine ori porunci; dar multe, foarte multe înfățișeri, fapte, arătări.

Și, în fine, învățătorul lumii, mântuitorul nostru Isus-Christos, bîcînuind din templu (sau școală,... e tot una) cărturarii și farizeii, nu 'și preda toată știința sa dumnezeiască prin câte o pildă sau exemplu, tot adevărul sfânt prin parabolă? oare ceazlovul a covîrșit creștinătatea, ori numai cuvîntarea apostolească, Dumnezeu fiind cuvîntul și cuvîntul D-zeu?

Iată cum învățămîntul adevărat, când nu se poate da de-a dreptul prin ochi, se dă prin vorbă care pune însă înaintea ochilor tot ca niște figuri, scene, iconiri ale vieții, al căror înțeles este atunci învederat.

Așa dară, în chip firesc, *lecțiunea de lucruri* chiasmă în urma sa convorbirea luminoasă, inviitoare, însuflețită dintre dascăl și școlar, fiind-că învederarea ideilor nu se poate face decât prin schimbul cuvintelor, prin care un profesor cearcă mereu și

îndată: *ce* a priceput, *cît* și *cum* a priceput elevul? de unde s'a zis că cel mai bun pedagog este acela care va face pe elev să vorbească tot mereu, dar nu cel care va vorbi el însuși (*Goy*); methodă care, de altminterlea, sub forma de *întrebări* și *răspunsuri*, conversațiune între doi (*διάλογος*-diuerbium) datează tocmai de la Socrate, tot din antichitatea clasică, și s'a numit întrebarea sau ironia¹⁾ (*εἰρωσία*) și maeutica (*μαευτική*) (adică: moșirea), fiind-că prin întrebări se ajută spiritul să dea afară, să nască idei. În pedagogia germană și belgă îi mai zic azi: *euristică* (din grecescul: *εὐρεῖν*), în cea franceză *inventivă* (din latinescul *inuenio*), tot în același înțeles de: *aflătoare*, *descoperitoare*, ori dupe alții încă, *analytică* sau *deslegătoare*, stînd la contră cu cea dogmatică, care 'și impune ori-ce învățătură drept dogmă, tipic statornic și neschimbat, din punct în punct și virgulă în virgulă, rînd cu rînd și vorbă cu vorbă, dupe forma străveche și ucigătoare de ori-ce eugetări²⁾: *crede și nu cerceta*, pe când cea *analytică* desleagă, despică, pătrunde în ori-ce cunoștință cât mai afund, respunzînd, pe cît e cu putință, la: *di-ce?* și *pentru-ce?* și prin aceasta dînd drumul minții pe calea cercetărilor și descoperirilor, împingînd, îndemnînd, încintînd spiritul din ce în

¹⁾ Mai târziu 'și-a schimbat înțelesul din întrebare (*εἰρω*) în ironie, batjocorire prin vorbă, etc.

²⁾ Învățarea atunci este îndopare: *mieux vaut un esprit bien fait que bien plein* (Montaigne).

ce mai mult prin înfiruirea treptată a cunoștințelor, prin înădirea lor într'un șir din ce în ce mai lung, și tot trecând dintr'una într'alta, ca să se ațâțe din ce în ce dorul *de a ști*....

Si neapărat că este cea mai bună, mai întâiu fiind-că e *naturală*, și răspunde apucăturii firești a copilașilor, cari îndată ce rup câte o vorbă, nu se mai satură de întrebări despre câte ori fi și s'or zări prin prejur: plantă, floare, poamă, stea, ploaie, chiar câte o mașină sau uneltă, îl auzi că vrea să îi spuie: *ce este? cine a făcut? cum a făcut?* — de se întâmplă câte ceva, de loc e gata să afle *cum* și *ce fel?* *cine?* *pentru ce?* și pe dată ce a putut ști, începe și el la rândul său a povesti istoria altora, bine-rău, cum poate, ânsă tot ceareă, nu se lasă, și dă zor înainte.

Din brațele dădacelor sunt niște micutei cercetători, voiesc a ști totul și la vorbă și la fapt, jucând de atunci un rol în drama vieții.

Natura care de la sine îl îndeamnă spre așa lucruri, ne sfătuește a nu pune mărghină acestei porniri sporitoare de idei, căci ar fi să îl strimtorăm la creier.

Rău fac dară acele mame cari resping pe copilașii întrebători sub cuvânt că prea vor a ști multe, că se le mai lase în pace, se mai aștepte, o se le priceapă ei mai târziu, le o veni vremea să le învețe la *școală* (și tocmai acolo nu le învață), căci

dacă ar fi făcut așa cu Pascal, încă mititel, tatăl său, fiind-că nu numai îl tot ținea în întrebări, dar chiar îl spăimânta, de sigur ar fi nimicit în grăunte un *geniu*; din contră, bătrânul Pascal, și el om foarte cult, da răspunsuri pe seama copilului, și când a căutat să îi ascunză oare-cari studii (matematicile) și se le mai amâne, a fost numai de teamă pentru sănătatea plăpândă a fiului său unic, ca să nu aprinză în el mai tare focul ce avea de *socoteala câtimilor* și *măsurilor*. Cunoscută e tutulor anecdota prin care ni se arată (de sora sa Mme Gilberte Périer) cum Pascal, dupe ce aflase odată că geometria este măsurarea corpurilor, dar nimic mai mult, căci nu putuse scoate de cât atât din gura părintelui său, fiind lăsat închis într'o sală de joc și de exerciții gymnastice cu cărbune pe scânduri, să apucă să tragă la linie și la cercuri și *irventă*, adică, *află* prin el însuși, fără de ajutorul altuia, cele de întâiu 32 propozițiuni din Euclides; atunci tatăl său minunat de cât putuse în el natura, îi dete toată voia să lucreze matematică și la șease-spre-zece ani prezintă academiiei de științe din Paris tratatul său despre *secțiunile* conice. Intr'adevăr că toți copii nu sunt Pascali (și nimeni nu neagă însușirea firească), dar în toți arde foarte viu dorința de a *ști* (vezi Locke) și cată să reslătim flacăra din care va ieși lumina cunoștințelor, căci de nu vom sufla mereu în ea și vom mai pune pe ea și cenușe în-

negrită s'o stingem, atunci întunecimea ignoranței va fi greu apăsătoare și orbitoare în viață pentru densul: va da mereu în gropi.

Maî are și alt bun această methodă, fiind-că este *intuitivă*, cuvânt ce am deslușit indestul când s'a spus că prin ochi, sau învedereare, maî mult de cât prin ori-ce alt simț se pătrunde în înțelegerea lucrurilor, și când s'a și întemeiat toată învățătura pe *lecțiunea de lucruri*, care este de un folos îndoit, maî întâi, acela neprețuit de mare, că dă numai arătări lămurite și adevărate despre ori-ce fapte, în cât veri-ce idei sunt atunci iconirea pe întocmai a naturei, și că fiind date prin vorbă sporește continuu cuvântarea prin numărul ideilor; dar apoi este maî de lăudat încă acel joc în predarea învățăturilor, acea petrecere surizândă¹⁾, care pe lângă împunternicirea minții, invertosează corpul, ajută deci creșterea împlinită și poate fi luată ca cea maî bună măsură hygenică.

În fine, intuițiunea aplicată moralei, am văzut că precum dă cunoașterea naturei, dă și pe a vieții, deșteptând cugetarea asupra purtării sale în lume, asupra menirii sale în viitor, asupra îndatoririlor sociali, căci atunci ești în pace și cu cerul.

Fénélon crede cu drept că prin atare conversațiuni asupra faptelor și întâmplărilor se pot strecura

1) Molière: Il nous faut en riant instruire les enfants.

frumoasele învățăminte ale credinței maî ușor de cât prin lecțiuni măsurate rînd cu rînd, din iotă în iotă, maî ales când să fac asupra lucrurilor apropiate de înțelesul copiilor, dând puteri simțurilor.

Ast-fel dar prin maestria culturei (care poate mult) se va întipări, stereotipa și insculpta (cât va fi) în creierul *ca de ceară* (cereus) al copilașilor, tot ce este de dorit să cunoască un om din viață și natură, în cât nu se maî duc, și pentru că sînt maî vii în acel timp și pentru că organele sunt maî înlădiatoare în cât capătă deprinderi cari te fac: *bun sau rău* — automat. (Nu vedem noi cum mîna dreaptă ajunge a scri, fără să maî simțim cum curge scrierea din pană, cea stîngă nu poate etc).

Este legea firească prin care un arborel plecat de vînt, veri cât s'ar îndrepta maî târziu, tot cocoșat vrea să rămână, de crește ast-fel câți-va ani, și din strîmb, nu 'l maî faci drept, ori îl frîngi. Omul de s'a pocit de mic nu 'l maî aduci la calea cea bună, și de vreî, îl silești, maî bine l'ai omori, de cât s'e-l îndreptezi; deprinderea devine atunci fire, și răul din fire n'are lecuire: el va fi *tot într-o parte!* din contră, simțirea dedându-se timpuriu de a primi din afară impresiuni (sau pecetluri) numai de adevăr și de fapt, lucruri în toată înfățișarea și în toată împlinirea lor, nu se maî ȳea dupe fantasmagerii, stafil, visuri, aiurări: este om înțelept și ca lumea!

Neîndoioasă, de asemenea, e puterea razelor de

idei din aurora chiear a copilăriei; acele sentimente cari ne vin de la leagăn și din brațele părintești, au înriurire asupra vieții întregi și de aceia familia este atâtăul focar de idei bune sau rele. — Acestea se înrădăcinează în toată ființa și fiziologia explică cum cele de atâtău mișcări sufletești (sugestiuni cerebrale) din anii copilăriei și cele din urmă amintiri ale bătrâneții sint tot aceleași. Bătrânul uită ce a făcut ieri, alaltă-ieri, de o săptămână, dar cu plac își reamintește întâmplări de pe timpul când erea de trei sau cinci sau zece ani (*se puero*, zice Horatius), atât de mare e puterea în simțiri la cruzimea cea verde a tineretelor (*tantum in teneris consuescere multum est!* Vergilius) și toate au prins rădăcinii și neperitoare cât nu pierde omul.

Scoala de copilași începători este, așa dar, prin iconirea *ideilor* din lucruri, deșteptătoarea simțurilor cari ne mijlocesc cunoașterea lumii și fapturilor, dând puteri mari creșterii minții, dar și corpului tot o dată (prin *joc* și *învederarea lucrurilor*, cum vrea natura, cui vine în ajutor urmând-o) și în scop de a se croi, din cei d'antăiu ani, în creieri trăsături și îndrumări pe cari se îndreaptă, cât va fi, viața;—deprinderi, apucături, însușiri (curente și sugestiuni cerebrale), prin cari se mișcă apoi *automatic* o ființă, la cuget și fapt, în bine sau rău, dupe însumarea deprinderilor, care este a doua natură (Bacon). Iată cum prin școală, dintr'un omuleț, maimuțoiu viu și mișcător, crește un *om în toată firea*.

Istorie scurt și mică arătări de învățământ intuitiv.

Învățământul intuitiv, adică învederător, arătător de lucruri este, fără îndoială, temeliea însăși a școlii, fiind mijlocitorul imputerii corporale prin joc și gimnastică, fiind apoi deșteptarea minții prin o bună și înțeleasă pătrundere a lucrurilor, căci se dă prin joc, cântec, poezioare, *lecțiuni de lucruri*, convorbiri, desemn, scriere, citire, calcul. Prin urmare, este *encyclopedia* științelor mică, dar întreagă, răspunzând cerinței lui Froebel, care în viață, vedea însușirea treptată a fazelor vieții, pentru cari voia în parte câte o deplină învățătură, deschundu-se ast-fel intrări lungi și fără fund înaltelor cercetări.

Nu este dară lucru mare a spune că aci e temeliea, mai mult încă sporirea orîși căror încunoștiințări: progresul.

Tot aci stă și economia de timp, căpătând poporimea desmăștiată de bunuri și avuții, repede și îndestulător. tot ce este de folos vieții, căci prin ochi se învață iute și bine.

În fine, de aci reiasă acel scop filantropic, iubirea de fericirea omenească, compătimirea acea mângăietoare de mulțimea și sărăcimea fără de putere, știință și ajutor, zăcând în lipsă cumplită, suferinți și dureri, de cari au fost adânc pătrunși Pestalozzi și Froebel, cum ni se arată în scrieri ce avem de la ei, și în viața lor care este mai mult decât un apostolat pentru răspândirea marilor idei de reformă mintală, este chiar un crud martir.

Ce canon a fost pe amărătul pedagog elvețian ca să și poată asigura practicarea metodei, într'un așezământ-model fiind pus pe drumuri, prin uneltirî mișelești ale unor dascăli jesuiți și prin ura nesocotită a compatrioților săi netoți, cari îi dărau orî-ce bune începuturi. — Așa căzu și asilul de la Neuhoft (1775—1780) și orphelinatul de la Stanz (1798—1799), nu reuși mai de loc în Berthoud (1799) nici în scoli primare nici în institut (1801—1804) și în fine în Yverdon (1805—1825), dupe ce avu mare succes, către finitul anilor îi vëzu decăderea; dar hotărârea sa nestrămutată și credința nu îl părăsiră nici o dată, chiar când el lupta mai greu contra lipsei și inamicilor, cari îl numiseră, hoț de copii: căci îi strîngea cît de mulți în jurul său, le da, pe lîngă știință, îmbrăcăminte (când putea) și mîncare; iar, «o dată, la amiază, când copilașii mîncau, dînsul rodea în colț o coajă de pâine, nu mai avea ce mîncă; le da lor tot». În scrieri este revărsată această mare iubire de copii și de popor, (tot una pentru el); *seara unui ermit* (1780) *Leonard și Gertruda* (1781) cercetări asupra mersului și înăntărei omenirei, *Gertruda* (1801) crescîndu-și singură copii, *cartea mamelor* (1803) un *orbis pictus*, fără zugrăveli, sunt toate mărturiile de voința sa neșovăită de a fi luminătorul omenirei: «a reuși sau a muri! zicea el; dorul de a mă împlini visul vieții m'ar fi făcut să trec, prin aer și prin foc, ori-și în ce chip până la cel din urmă vîrf din Alpi» și până în grele betraneți, când a scris *cîntecul lebedei și ursita mea* (1824), fu tot același; el mai vedea în lucrarea sa reinălțarea patriei, de unde acest învățământ a fost tot de a una și național.

Froebel l'a și împlinit ast-fel, prin acela că îi a dat întregul caracter de filantropic, filosofic și național.

Acest elev al său care a șezut doi ani la Yverdon (1808), dupe felurite încercări anevoioase în lungi cutreierări prin Germania (Burgdorf, Griesheim, Keilhau, Berlin, etc.) și caută reslătirea ideilor în scrieri azi publicate în trei tomuri

(edit. Wirthard Lange): I^o *fragmente biografice*, educațiunea germană, *poporul german*, educațiunea *poporului* (1829) la Elba, educat. omului (Keilhau 1836), II° educațiunea omului (1826) ursita omului, plimbări iernatice, dat pe ghiață, patinat; viața copiilor; formă și figuri, geografia; *noul an 1836 va fi reînnoirea vieții*; III° viața copiilor, jocuri de copii, *daruri*, *grădini* de copii, *grădini* de copii, muzee scolare. Cât n'a pătimit el (mai ales între anii 1840—1850) până a pune așezământul *intemeierii națiunii germane* la care au lucrat prin reformele învățămîntului și oameni politici ca Stein, Scharnhorst, Hardenberg; filosofi ca Schelling, Hegel, Herder, Humboldt, poeți ca Wieland, Körner, Rückert, dar în fruntea tuturilor Fichte prin discursurile sale către *națiunea germană*. Fichte, care sfătuisă pe amicul său Froebel, (tot cum filosoful Krause și profesorul său Gruner, îi dedeseră în mână pe Comenius), se meargă la Yverdon, se șază pe lîngă Pestalozzi, din al cărui institut, zicea el, așteaptă *regenerarea Germaniei*, și vedem că s'a regenerat azi îndestul, din Prusia mică și mereu învinsă (cître anii 1804—1806—1810), mai apoi ajungînd a fi Germania mare și tot învingătoare, atât prin centralizare politică și bună armată, cît mai ales prin o bună școală, care le-a împins toată mintea și lucrarea înspre unirea Germaniei, și reinălțarea uneia și aceleiași patrii: unser Vaterland.

Tot din învățămîntul pestalozzian, *nebunia de la Stanz*, ieșea toată școala primară din secolul nostru, de al cărui «institut prusian s'a zis că a fost învingătorul de la Sadowa» și chiar școala modernă (secundară și superioară, dupe cum vom vedea), care este cea bună; iar *poporul cu cea mai bună școală este cel d'antîr din lume: de nu este azi, va fi mâine* (Jules Simon).

Fericită dar cea țară al cărui părintesc guvern ar pricepe ast adevăr simplu și orbitor de lumină că prin o bună școală se formează națiunea.

Romania, până azi, n'are la bază un asemenea învățământ public (pe când Ungaria de mult este înfloritoare¹⁾ în mărirea și cultivarea lui). Capitala noastră numai, din inițiativa privată, are o societate filantropică mai pre sus de ori-ce laudă, și care umblă să sporească curentul ideilor în partea *grădiniilor copiilor*. De asemenea, societatea pentru învățătura poporului român, cea mai însemnată din câte sunt la noi, a și introdus în clasele mici acest învățământ, și foaiea sa ne a publicat încă din (1870 Oct. No. 7) articole și programe de metodă intuitivă (de I. Badilescu), care au avut cel puțin folosul de a pune în circulare acest cuvânt, prin țară, coci de practicat, numai acolo și în Asil, se practică, dar pe aiurea, nu știu.

Onoare și recunoștință acelor bărbați de un patriotism atât de înțelept, cum este D-nu Essarcu și alți proselyți, ai sîi, a căror idee: că renașterea noastră cată a fi urmărită prin cultură, este atât de adevărată și binefăcătoare!

Parcă este însă un făcut la noi ca cele mai bune măsuri, legi, metode, încercări, să se sucească și schimonosească, pe dată ce au fost transplantate în pământul nostru, ca și cum ar fi ursite a degenera, din neștirea și nepricerea cultivatorilor. Ce va să zică învățământ intuitiv fără *lecțiuni de lucruri*? nu s'a mecanizat, tipicizat și acesta? și în loc de intuitiv la noi e recitativ (ca și în alte părți unde e lipsă de buni institutori) și repetativ, tot înșirînd elevul aceleași și aceleași vorbiri, tot pe din *afară*, căci în mintea sa nu rămîne nimic; când Pestalozzi ședea ore întregi cu cercul de copii dinaintea unui covor îngăurit, el lăsa pe copilași să-și atîțe singuri deșteptăciunea despre ori-ce ar fi putut vedea și spune din acest obiect, dar nu bolborosieau nimic pe *nevăzute*. Auzit-ați oare

¹⁾ Vezi raportul reposatului ministru Trefort din: *Revue de Penseignement intern*. Anul 1886.

de astă minune ca să se predea învățământul intuitiv separat de alte studii, parc'ar fi *un ce a parte*, altă boroboată drăcească și nu însăși învățătura deplină din ori-ce lucru sau fapt, metoda științei didactice ori învățătura pe *știut și văzut*, iar nu pe *nevăzut*, pe *carte*, pe *din afară*, cum se face mai în tot cursul primar¹⁾ Dar să lăsăm critica: știința modernă nu vrea numai să ridă de ce e rău, ci vrea măsuri, îmbunătățiri, îndreptări: dar altor oameni mari se cuvin a le căuta pe deplin,—prin program și profesori, mai ales.

Noi să amintim numai în treacăt cum s'ar putea face o lecțiune intuitivă pe lucruri în o clasă copilărească, cuprinzând: joc, cântec, versuri, arătări de lucruri, desemn, scriere, citire, socoteală, tot cam d'o dată.

De es: pentru joc foarte ușor s'ar lua din cărți, ori quadrilagiul froebelian, ori alte jocuri militarești, ori câte altele; dacă însă nu ți zice inima se te prinză în joc cu toată lumea această sburdalnică și săltăreacă dacă nu cântă, nu spu la versuri, nu te *miști* cu ea, n'ai ales nimic. E vorba să te joci (ca Froebel) cu dinadinsul de a căi, ori de a soldații, cu mincia, să cârmuiești jocul; iar pentru lecțiunea de lucruri, să le pu sub ochi sau în mână, *lucruri*, ca să descopere ei însăși învățătura, și când nu se poate, să le aduci, atunci să le înscenezi. A venit bună oară, timpul să le vorbești de toamnă: foarte bine. Ce e toamna?—e timp, e parte a timpului, parte din an, este ano-timp.—Ce se face atunci? mai cu seamă: să culeg viile. Atunci arată-le ce e vița, vinul (agricultura); ce e putina, butoiul, pahar, sticlă (technologia) ce e litru, jumătate, a patra parte (system metric), unde sunt Dragașani, golul Drâncei, Cotnar, Odobești, (geografia); pe urmă să poate vorbi de alte beuturi, spunând ce câștig aduc prin cultură, sau ce rău fac omului stricat care bea peste măsură; te întinzi cât vrei la vorbă, despre comină, câmp

¹⁾ Vezi Stef. Michailescu (Invățăm. primar pag. 102).

munte, prunării, viirit și așa mai încolo. Dar au trecut 20 de minute. E timpul să ieși la joc. Atunci, fă-te toamnă. Ieși un coș (de mult anume preparat), zi-le copiilor să se apuce de mână, și vino spre ei, cam cocoșată, cântând:

(Toamna) Cioc, cioc, cioc, aid! de-mă deschideți,
Deschideți-mă: cioc, cioc, cioc.
Struguri, must și un ied să frigeți
V'aduc în coș la un loc?

(Corul) Dragă spuneți al tău nume
Cine ești? ce faci pe lume?

— Eu copii, sunt iacă a toamnă
Care vă coc strugurei
Negri și albi, și ori-ce poamă.
Pentru copilașii mei.

— Vino! toamnă struguroasă,
Prinde-te în horă frumoză!
Și ne încintă acum la joc
Din vinul tău plin de foc!
Aid să cântăm, să tot cântăm
Voioși ori când să jucăm!

Dupe acest joc puteți respira; copilașii s'au jucat, au cântat, recitat, s'au mișcat și înviorat, și tot atunci au învățat, foarte mult învățat, mai ales, când în clasă se va mai vorbi de must, struguri, de ied, pentru ce îl tai mai bine decât pe purcel sau berbeac, căci roade viea (cei veichi îl închinaseră lui Bacchus, dar asta nu le-o spu' lor...) și așa mai încolo. — Vă este voiea, după împrejurări să se mai prelungească jocul? foarte bine, atunci să se scoată un copil din horă, spunând că el va face pe dăogarul și dupe ce îndes-

tul să va desluși cuvântul copiilor, apoi, și va juca dânsul rolul, și pune-l să cânte:

«Iată-mă și eu că vin
«Dați-mă vin, dați-mă pelin,
«Putini, butoiu, butoieaș,
«Tot v'am adus la vieaș,
«Tot ce mâna-mă a lucrat
«În beciu la voi a intrat . . .

Câte cuvinte aicea spre a servi unei lecțiuni de lucruri! Îndată ce copii s'ar sui sus, li s'ar arăta și desemna pe tablă, și dânsii le ar sgăria pe câte o tăbliță (bine-rău), ânsă ar ști minunat, ce sunt, ce vor ei să facă și ce au în cap.

De ar fi să și împlinesți vorbirea despre toamnă, s'ar trece îndată la d'ale arătorei, jucând și cântând:

«Ca să avem de mâncare, noi cerem mălaiu sau pâine;
Hei, copii! să știți de mâine,

«În zori să ieșiți cu plugul! vine frigul, bate bruma
Gerul îngheață chiear și huma . . .

Toată astă învățătură despre un ano-timp, foarte ușor s'ar pune în joc, care se împreună cu cântec și versuri, așa cum au fost în origina lor și în timpuri străvechi, bunăoară la Greci, când formau numai una și aceeași artă (cu măsură în timp).

Perioadele acestea sunt din copilăria popoarelor și tot ce se dovedește în creșterea lor, câtă a se lua de aproape în seamă în creșterea copiilor. Iată dice bazmul, povestirea, istorioare (în grecește *ἱστορία* de unde epopea, vorbire, spunere) este cel mai plăcut nutreț de învățătură și învoioșare în acel timp. Mintea toată e prinsă aci. Căci asemenea, copilul până pe la trei ani este nepersonal, adică nu și cunoaște persoana sa, și de ori-ce faptă a sa ori întâmplare, unde ar fi fost mestecat, vorbește ca de altul, la persoana treia, zicând: bebele a spus, bebele a plâns, etc. (vezi Taine: L'Intelligence Tome II; Bernard Pérez: l'enfant dès le berceau): tot astfel ni se înfățișează și poesia epică, cea din leagănul ci-

vilisațiunei, (un șir lung de istorisiri minunoase în cari puteri supranaturale și iau desfășurarea unei mari întâmplări în versuri) și este cu totul nepersonală și neștiutoare de ea și anonimă, căci azi cine ar mai numi pe autorul Ramayane sau Mahabharatei, pe al Iliadei sau Odiseei, pe al poemelor Edda sau chanson de Roland, pe al cântecului Nibelungilor? și este toată o fermecare și minune.

Basmele, așa dar, sunt iarăși în programul scolilor copilărești și cu dulce înfrîngere asupra lor.

Dar pentru scriere și citire, oare nu ne va fi istoria omeniilor de mare ajutor? Bine înțeles, că prin câte stări a trecut cugetarea seculară ca să și urmeze împlinirea, va trece și cea copilărească.

Ce vedem însă la începutul începutului, cum zice scriptura, pentru ale scrierei și citirei? scrierea toată un desemn, care nu este alt decât iconirea lucrurilor sau ființelor prin mari și nesigure trăsături, iar citirea nimic alt de cât ochirea și înțelegerea acestor figuri.

Deci hieroglyphica fu ca și albumul naturei. — Scrierea aceasta toată este *ideographică*¹⁾, mai întâiu, adică e zugrăvirea ideilor de a dreptul, și apoi treptat și încet numai ajunge a fi; *phonetică*, adică, să zugrăvească sunetul, iar nu chiar lucrul. Dar mintea omenească s'a trudit atât de greu și îndelung până a'și rosti *alphabetul*, în cât la originile ori-cărei civilizațiuni sunt urmele aștei uriașe încercări: Egyptianii spuneau că scrierea este destăinuirea unei cuvântări zeiești și un dar pentru oameni, iar hieroglyphele au fost tot-dea-una ceva sfânt la care se închinară ca la zei; Assyrienii numiau cuiul (*scrierea cuneiformă*) simbolul lui Nisrôch și toată *învățătura* literilor le venia, dupe ei, de la Oanés; Induzii botează astă descoperire bine-făcătoare a lui Brâhma:

¹⁾ Vezi Daremberg și Saglio: fasc 2, art. alphabet și Maspéro hist. des peuples de l'Orient.

devanâgarî, sau scrierea zeiască. în limba lor Sanscrită, iar scandinavii cu zis că *rûnele* sunt semnele date oamenilor de zeul Odin.

Din istoria faptică a depărtatelor începuturi de civilizațiune, îndestul reiasă că scrierea și citirea n'au fost tot ce sînt azi, adică niște semne trăsute în scris și sunătoare în vorbă, avînd de scop, ca scrierea să zugrăvească sunetul unui cuvînt în scris, întocmai cum sunetul iconeste ideia în vorbă, dar amîndouă țintind tot acolo, adică ca prin convorbiri să mijlocească *înțelegerea* dintre oameni prin schimbul de idei, scrierea fiind și ea convorbirea *mută* prin condeiu sau tipar cu semenii noștri.

Nevoia de a se face ast schimb neapărat social între niște ființe cugetătoare și cuvîntătoare în același timp, din dorința de a se împărtăși oamenii între ei, unii de ideile altora, de a și le trimite unul de la altul, sau de a se întipări *per secula seculorum* niște idei, simțiri și amintiri al unui timp scurt din viață, dorință unită apucăturii firești ce se dovedește încă în omul preistoric¹⁾ (din epoca de piatră) de a creșta pe os sau dinte elephantin și de a săpa chiar în lespedă *chipuri*, de aci născu scrierea, cum e la început, adică zugrăvirea pe de întreg și aidoma prin desemn a lucrurilor și ființelor, cum se ved hieroglyphele egyptene cele mai vechi; boui să exprima prin desemnarea unui bou (de unde apoi grecescul alpha, latinul A) casă prin o casă (de unde gr. beta, lat. B) jugul prin jug (de unde gr. gama, lat. C) poarta prin poartă (de unde gr. delta, lat. D) fereastră cu fereastră (de unde gr. epsilon, lat. E) arma prin armă (de unde gr. zeta, lat. Z) apoi gardul prin gard (heta), șearpele prin șarpe (theta) mână prin mână (iota); sau în cea cuneiformă (anariană), boui prin bou, soarele printr'un cerc cu punct în mijloc, luna printr'un corn, albina prin albină, care

1). Mortillet: le préhistorique (epoca de la Madelaine).

apoi mai înseamnă și regalitatea, trecând ast-fel de la zugrăvirea lucrurilor la symbolul lor, așa cum este azi în limba monosylabică a Kinezilor, un fel de *rebus* monosylab. în care pentru ori-ce cuvânt este o literă, iar numărul cuvintelor de câte o sylabă fiind al ideilor, și închipuiește cineva cât de întinsă este acolo știința citirei și scrierei *literilor*, al cărei esamen e cel mai greu. și apoi avem un *rebus* omophon, bună-oară, hieroglyphile mexicane ori scrierea calculiformă a Katounilor (din Mayas Yukaton), în cart. ideographismul trece în ideogramă, (spre exemplu cum o decorațiune este semnul de cutare sau cutare ordin), când desemnarea întrégă a unui cuvânt se simplifică și reduce în niște trăsături mari (de contur), aproape într-o literă, cum este în rebusul polysylabic al scrierei ieratică (apoi demotica) din Egypt, și așa numai treptat și îndelung o *literă* ajunge a fi oglindirea unui singur sunet, care este partea unui cuvânt, iar numărul împreunărilor sunetelor din care iese ori-ce cuvânt, se dea totalul literilor sau alfabetul.

Și iată cât s'a frământat mintea omenească ca să poată afla mijlocul iconirei vorbelor prin scris!

Cum dar ne am învoi azi să mai impunem în mod abstract unor creieri cruzi învățarea alfabetului *pe din afară* și pe de rost și chiar de a îndărăteala (cum spune Rabelais)?

Ar fi să o luăm contra naturei. Și tocmai din astă cauză s'a părăsit vechia lecțiune de abecedar și mai ales sylabisirea, nebania trecută care descompunea pentru copilaș cuvântul în bucăți fără de înțeles și de interes (parcă ar fi fost un gramatic indus în l. sanscrită).

S'a rec noscut că nu se poate urma de cât o metodă naturală, cea iconografică sau aceea care din zugrăvirea apropiată a lucrurilor scoate apoi sunetul lor, cuvântul, și prin care tot odată se învață desenul, scrierea și citirea, adică metoda *scriptolectică*, ce s'a urmărit de Dupont de Nemours (deputatul convențiunei) în Franciea, de Graser în Germania.

De când luptau, tot în deșert, pentru înlocuirea bukerismului, Ickelsamer, contemporanul lui Lutter, Rafich, Moravul Comenius, Reyer și Basedow, care inventează jocul cu literile alfabetului (cum este azi) și apoi Campe, elevul său, care premerge reforma lui Gedick (1779), tot pe timpul când în Franciea se propunea cea de abatele Radonvilliers și a lui Adam, dar tot n'au răsturnat tipicul, precum nici Heinicke, Hensinger, Olivier, până la Graser, cel mai renumit prin procedarea scripto-lectică (*schreiblese-method*). Din aceasta și a lui Stephani (pronunțarea simplă a consunelor) ieși metoda Scholtz (syntetică și analytică, tot de o dată), când Graffunder, elevul lui Jacotot, care a redus exercițiul la descifrarea unei fraze din Telemach, recomanda și densul citirea de a dreptul a unor rânduri din vorbirea zilnică (*normal phrasen*) și apoi Lüben și Vogel, care introduseră spre deprinderi cuvintele cele mai simple și familiare (*normal-wörter*), despicându-le și apoi împreunându-le iar la loc.

Modul acesta mai nou trecu prin Maurice Block (în Franciea sub numele de metoda Schüller (pseudonymu său) și este azi a mai lăudată: ânsă nu înlătură tocmai partea cea mai poetică a lucrurilor, adică zugrăvirea lor, și din o cadră, o formă, un chip caută să inkierbe o literă, cum este întreaga metodă a lui Régimbeau scoasă din vechiul quadril al copiilor dupe Michel și Daubenton. Procedarea este însăși aceea pe care a mers spiritul omenesc. Închipuiți-vă o clasă mică de copilași care nu știe nimic încă nici citirea, nici scrierea, nici numerare. Pascălu care a rostit mai întâiu tot programul de jocuri, voiește anum să înceapă pe al lecturii (căci și acesta va fi tot un joc.) Scoate un *ou* din cutia catedrei, l'arată școlarilor și îi întrebă, *ce este?* Să înțelege că de loc i se va răspunde: un *ou*. De loc în cuvântarea lor, va separa bine sunetul *O* și va spune școlarilor să l'arate pe *ou* și litera: *o* pe tablă: mare, mic, mare de tot, de la punct până la cel mai mare *ou* ce cuprinde tabla. De

asemenea, pentru sunetul u, se se pronunțe bine în o vorbă de bună oară, unu, u-n-u-u—; servindu-ne pe tablă de o trăsură dreaptă, apoi și alta lângă ea, și împreunate pe de jos, va face pe u, pe din sus, n și iată trei litere învățate în câte-va minute; apoi așa mai departe. Cât pentru numărat și socotit, adunat și scăzut, mai este în doică, că toate astea merg păreche cu citirea și scrierea, desemnul obiectelor, servind la înmulțirea și numărarea lor, un bun dascăl are puțin de a face cu abecedarul, vorbirea sa și mâna sa lucrând mereu și de o dată cu a scolarilor, un mic muzeu de lucruri, și cadre în pereți, cât s'ar putea de multe: iată tot materialul său didactic. Pe lângă aceasta, grădinașia împrejurul școlii îi va fi de mare folos, tocmai pentru desemnarea pe nisip și în ochiuri de grădini, întregimea învățăturii.

Iată în scurt învățământul elementar (din *elementa*, de la l-m-n pe latinește sau alphabeta: alpha-beta. pe grecește) sau matern, cu care se încunună citirea și scrierea, tot una și aceeași artă, ieșită din vorbă și desemn, împreună; cine și însușește astă artă, a pus mâna pe cheia descuietore a tuturor intrărilor în ori-ce învățătură, care îl duc în pătunderea misteriosului și întunecosului necunoscut al naturii, însă mai câtă se aibe și ochi buni, spre a călea sigur în drumul său științific, purtând înaintea sa tot lampa luminoasă a învederării (intuițiunea) lampada uitae, cum zice Lucretius.

INDREPTĂRI.

- Pag. 2. Firese nu firești.
Pag. 5. Nota 1. Vezi **Pascal** edit. Hayet pag. 50.
Nota 2. Vezi **Dreyfuss - Brissac**: *Évolution des mondes et des sociétés*.
Pag. 6. Nota 1. Virchow.
Pag. 7. Marey, Virchow. Beaunis.